

NIEUWSBRIEF 105

Een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge, postbus 16477, 1001 RN Amsterdam

Van het bestuur: Middelburg, Woudrichem, Leiden en nog wat

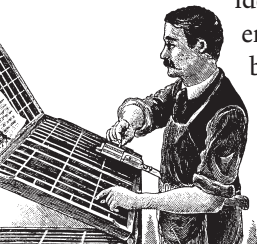
Op 23 mei jongstleden werd in Middelburg het resultaat van het Hornbookproject gepresenteerd. Een fantastisch initiatief dat naast een prachtig boekwerk, ruim € 9.500 voor het goede doel opbracht, en daarnaast door de uitgekende opzet zorgde voor vele nieuwe contacten tussen drukkers. Het bestuur wil de initiatiefnemers (Gerard Post van der Molen, Kees Baart, Dick Berendes en Henk Francino) en alle deelnemers en medewerkers van harte feliciteren met het resultaat. Een persoonlijk verslag van het project kunt u vinden op www.ogentroost.com, klikken op 'Het hornbook project'. (Op pag. 14 van de nieuwsbrief vindt u nog veel meer over het Hornbook – red.) Geïnspireerd door dit goede voorbeeld heeft de Stichting besloten ook € 500 ter beschikking te stellen aan dit goede doel: de conservering van de collectie margedrukwerk in de Zeeuwse Bibliotheek.

Margedrukkers, opgelet! Voor de margedrukkerspresentatie op de boekenmarkt in Woudrichem op 13 september zijn nog slechts 2 tafels beschikbaar. Op 13 september wordt er in het mooie stadje Woudrichem een boekendag georganiseerd, met buiten een grote boekenmarkt, en binnen, in een sfeervolle omgeving, onder meer een presentatie van de Stichting en van een aantal margedrukkers. Wees er snel bij en meld je aan bij DidM@jmolendijk.com.

Beurzen buitenland Een aantal bestuursleden is op persoonlijke titel naar de Mini-pressenmesse in Mainz geweest, en zo enthousiast teruggekomen dat het vaste voornemen bestaat bij de volgende editie (over twee jaar) officieel deel te nemen. In Oxford op 1 en 2 november zal Drukwerk in de Marge vertegenwoordigd zijn op de Oxford Fine Press Book Fair.

BoekKunstBeurs Het lijkt nog een eind weg, maar nadert met rasse schreden: 22 en 23 november is de jaarlijkse BoekKunstBeurs weer in de Pieterskerk in Leiden. Zet het in je agenda, en meld je aan als deelnemer bij gjkeijser@cs.com. Het bestuur wil dit jaar nog meer aan publiciteit doen dan voorgaande jaren. Er zijn al wat ideeën, maar tips blijven welkom. Als er mensen binnen de stichting ervaring hebben met het promoten van evenementen, of contacten bij pers, radio of tv, worden zij van harte uitgenodigd zich bij het bestuur te melden.

Jan Molendijk, secretaris

Bij het omslag

Omstreeks 1950 was het al duidelijk: de boekdruk was gedoemd te verdwijnen – de offset zou voor de economische drukkers de boekdrukkers verdringen. Drukkerijen waren economisch ingestelde bedrijven. Wanneer je andere motieven had lag dat anders. Voor de mensen die hun inspiratiebron uit de boekdruk putten was het moment gekomen om oud waardevol materiaal te gaan verzamelen om het zodoende te vrijwaren voor vernietiging en teloorgang. Oude persen, zetmateriaal, maar ook papier, inkt, accessoires (zoals bijvoorbeeld zethaken) mochten niet verhandeld worden aan niet aangeslotenen van het Verbond van werkgevers in het Grafisch bedrijf. Maar waterdicht zijn de maatregelen gelukkig niet geweest.

Ik ben geboren in 1921 en behoor tot een oudere garde – mag je wel zeggen. In 1939 kwam ik op de Haagse Academie van beeldende kunsten, afdeling reclame waar ik bleef tot 1945. Docenten waren Kiljan, Schuitema en aanvankelijk Guermontprez. Hoofdmoot voor het leerpakket was ontwerpen – typografie en fotografie. Stijl was daar de functionele typografie – kapitaallos – met gebruikmaking van de fotografie als beeldend element. Zakelijk – helder – duidelijk. Wij hadden daar een eenvoudige drukkerij-zetterij, waar wij gedrukte tekstjes konden maken waar dat wenselijk was. Er stond een eenvoudige proeventrekker en als ik mij het goed herinner een antieke Stanhope pers. Broodletter was de Annonce Antiek, de verlengde vette Antiek en een magere Antiek.

Na de bevrijding probeerde ik als ontwerper wat vastere grond te krijgen wat mij maar niet lukte. Mede daarom dacht ik mij onafhankelijker te moeten opstellen; ik werd mijn eigen opdrachtgever – ik richtte mijn eigen drukkerij op. Heel kleinschalig, maar toch een drukkerij. Visitekaartjes – briefpapier – geboortekaartjes – gelegenheidsgrafiek. Omstreeks 1950 kocht ik mijn eerste pers – een trapdegel met handinleg. Bij het grafisch verbond heb ik een soort stoomcursus gevolgd, waarmee ik na goed gevolg een verklaring kreeg en mij officieel kon vestigen: ik kon tenminste calculeren.

Als practiserend drukker ontpopte ik mij alras tot een afvallige leerling van de Kiljan-doctrine. Ik ontdekte hoe mooi oude ornamenten kunnen zijn. Ik leerde werken met de meest verguisde letters. De onderkasttypografie kwam voor mij in de ijskast. Fotografie kon ik niet toepassen met mijn degeltje. Ik richtte mij naar de mogelijkheden die mij wel ten dienste stonden en dat was een heleboel. Ik maakte kennis met het werk van Werkman.

In 1966 werd ik lid van Typotent, een vereniging van 'letterminnenden'. Wij kregen een sleutel van de deur bij de drukkerij Jesse en konden gebruik maken van de proefpers die daar op zolder stond. Uiteraard maakte ik de oprichting mee van

Drukwerk in de Marge, waarvan ik van de beginne af aan lid was. Samen met Bart Boumans en René Treumann richtten wij het Drukhuis op, wat pas echt zijn beslag kreeg in 1973 toen wij gingen verhuizen naar de Herengracht. Onze gedachte was om iedereen die dat wilde de gelegenheid te geven met boekdrukkers en letter te werken.

Het virus van het drukken had mij aangestoken. Mijn ontdekkingstocht rond mogelijkheden en onmogelijkheden was begonnen. Nieuwe beeld dragers: horlogeveren – raderen – karton – plakband – geplette blikken – metaalkrullen – zand – wasknijpers – bladeren – vogelveren – linoleum – accoladen – irisdruk – etc. Onuitputtelijk bleek de wereld van mogelijkheden. Over goede en slechte typografie wil ik het niet hebben. Gedrevenheid lijkt mij het belangrijkste. Talent wordt ons al dan niet bij onze geboorte geschonken. Hoofdzaak is dat je begrip hebt hoe alles draait: in de samenleving, maar ook bij je werk. Hoe je pers functioneert – je papier – de inktoverdracht – jouw inbreng.

Commercieel mag de boekdruk geen bestaansrecht zijn beschoren, als artistiek uitdrukkingsmedium heeft zij een eeuwig bestaansrecht. Ook bespeur ik bij de margedrukkers nog geen metaalmoehheid. Regelgevers en zwartkijkers schijnen bij ons een slechte voedingsbodem te vinden. In mijn oude drukkerij neemt Martijn van de Griendt zo langzamerhand mijn plaats over. Op dit moment staan er een grote en een kleine Eickhof proefpers, een Velox, een British Thompson, een trapdegeltje, een Mercedes, een Dingler kniehevel, een Korrex pers, 24 bokken letter, een Clichograaf, polymeerapparaat... vul maar in, teveel om op te noemen. Met Martijn samen maakte ik het omslag voor deze nieuwsbrief.

Frans de Jong

Frans de Jong Prijs

Aanmoedigingsprijs voor academieverlaters

In 1996 werd de Frans de Jong prijs ingesteld als hommage aan de nog steeds actieve kunstenaar/drukker. Deze prijs is bedoeld als stimulans voor jonge kunstenaars/ontwerpers om nieuwe terreinen te betreden tussen autonome kunst en visuele communicatie.

Naast het prijzengeld van € 1000 omvat de prijs verder expositie van het bekroonde werk, de uitnodiging zitting te nemen in de jury voor de volgende prijsuitreiking en hiervoor tevens het affiche en de uitnodiging te ontwerpen.

Het in te zenden werk dient een sterk typografisch karakter uit te stralen, maar hoeft zich niet te beperken tot klassieke en moderne druktechnieken: ruimte, beweging, 2- en 3d en materiaalkeuze kunnen belangrijke aspecten zijn.

De prijs wordt verleend aan een grafisch ontwerper of kunstenaar die in de eindfase van de opleiding is. De prijs zal worden uitgereikt in september van dit jaar.

Het winnende werk zal in Museum Meermanno worden geëxposeerd. In de periode juli t/m medio oktober 2003 zal bovendien een tentoonstelling met werk van Frans de Jong in het museum te zien zijn.

Prijswinnaars van voorgaande edities waren: Julia Born, Jozee Brouwer, Saskia van Oversteeg. Julia Born maakte het affiche voor de Frans de Jongprijs 2003: Frans' naam samengesteld uit monogrammen.

Op 19 september wordt de Frans de Jong-prijs uitgereikt in het koetshuis. In het weekend van 20 en 21 september is het werk van de deelnemers te zien in het koetshuis. Bovendien komt er een overzichts- en verkooptentoonstelling van Frans in Museum Meermanno van 4 juli tot 12 oktober 2003.

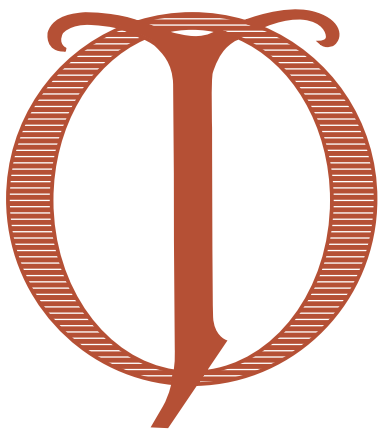
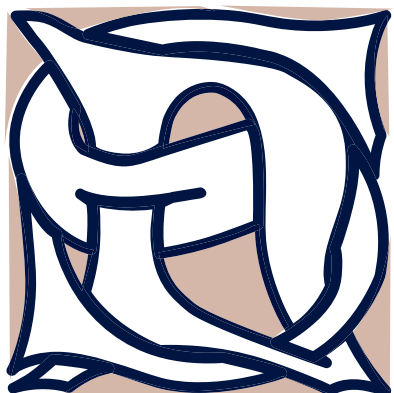
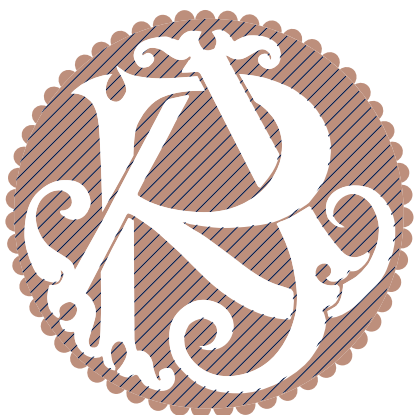
Zo begon het allemaal. Uit een brief van maart 1996 ondertekend door Lida de Jong-Nijkerk, Jan Keijser, Wiek Molin en Martin Veltman:

Op 26 april wordt Frans vijfenzeventig jaar. In kleine kring is nagedacht over de wijze waarop deze dag zoveel mogelijk luister kan worden bijgezet. Natuurlijk stond hierbij voorop de vraag wat voor Frans zelf het meest passend is. En aldus is het volgende plan ontwikkeld.

Op zaterdag 27 april begint in zijn vaste Galerie Petit een overzichtstentoonstelling van Frans' werk en zal hem tevens een feest worden aangeboden. Ton en Dobs van Dijk hebben spontaan hiervoor hun Galerie ter beschikking gesteld.

Tijdens dit feest wordt Frans een gezamenlijk kado aangeboden, in de vorm van een in te stellen Frans de Jong Prijs.

Geheel in overeenstemming met Frans' aard zal deze prijs het karakter hebben van

een aanmoedigingsprijs voor jonge mensen moeten hebben. Om het jaar zal de prijs worden toegekend aan een grafisch ontwerper uit een van de eindexamenklassen van de kunstacademies of aan een met de klassieke grafische technieken, al of niet beroepsmatig, werkende persoon.

De prijs zal bestaan uit een geldbedrag, een wisselprijs in de vorm van een prent van Frans en een kleine tentoonstelling.

Ton Brandenburg, directeur van het Museum van het Boek/Museum Meermanno-Westreenianum heeft aangeboden de jaarlijkse organisatie op zich te nemen en de prijsuitreiking te verzorgen.

Het is bekend dat Frans dit museum een warm hart toedraagt, niet in het minst vanwege de prachtige overzichtstentoonstelling die daar in 1992 van zijn werk te zien is geweest. Door onderbrenging van de prijs bij dit museum is de continuïteit gewaarborgd.

De jury die de prijs toekent zal bestaan uit Bart Boumans, Ton Brandenburg, Ton van Dijk, Constantijn Kelk en (na de eerste prijsuitreiking) de winnaar van het vorige jaar. [...]

Te zijner tijd ontvangt u bericht over de tentoonstelling, de prijsuitreiking en het feest. Frans weet van dit alles nog niets; dat willen we zo houden tot 27 april 1996.

Wedstrijdreglement Frans de Jong Prijs 2003

1 Organisatie

1.1 De Frans de Jong Prijs is een aanmoedigingsprijs voor academieverlaters, en is ingesteld als hommage aan de nog steeds actieve kunstenaar en drukker Frans de Jong. De prijs is bedoeld als stimulans voor jonge kunstenaars en ontwerpers om nieuwe terreinen te betreden tussen autonome kunst en visuele communicatie.

1.2 Het Museum Meermanno-Westreenianum te Den Haag schrijft de prijsvraag uit en is in die zin organisator.

2 Deelname

2.1 Deelname is bedoeld voor alle eindexamenkandidaten 2002/2003 van de Kunstacademies, die zich in de onder 3.1 genoemde omschrijving kunnen vinden.

2.2 De deelnemer dient een beknopte biografie of c.v. bij te leveren.

2.3 De deelnemer verklaart maker te zijn van het door hem/haar ingezonden werk en verleent de organisatie toestemming dit in geval van twijfel te verifiëren.

2.4 Deelname is kosteloos. Eventuele porti of reiskosten zijn voor rekening van de deelnemer.

2.5 Het werk blijft eigendom van de deelnemer.

3 Het werk

3.1 Naast klassieke en moderne druktechnieken spelen ook ruimte en tijd, beweging, geluid, 2D en 3D mee. Typografie speelt een belangrijke rol!

3.2 Op iedere inzending moet – op of aan het werk zelf – worden toegevoegd: naam, adres, postcode en woonplaats van de deelnemer en de titel, techniek en te verzekeren waarde van het werk.

4 Inzending

4.1 Inzending geschiedt door toezending of afgifte van het werk tezamen met het volledig ingevulde deelnameformulier aan Museum Meermanno, Mw. drs. M.C. van der Sman, directeur, Prinsessegracht 30, 2514 AP te Den Haag. Het werk en deelnameformulier moeten uiterlijk op donderdag 26 juni 2003 voor 17.00 uur op dit adres aanwezig zijn om in aanmerking te kunnen komen voor deelname.

4.2 Het werk is verzekerd vanaf moment van ontvangst alhier tot en met de datum van terugzending/afhalen.

4.3 Het werk kan bij het Museum Meermanno worden afgehaald op een nader af te spreken datum.

5 Jurering

5.1 De jury bestaat uit: Constantijn Kelk, Wiek Molin, Ewald Spieker, Marie Christine van der Sman, Martin Veltman, Barry Vos, Julia Born (winnaar 2000) en Frans de Jong (adviseur).

5.2 De jury beoordeelt de inzendingen op een door de organisator belegde bijeenkomst.

5.3 De jury stelt de normen voor de beoordeling vast.

5.4 De jury kent aan n inzending de prijs toe.

5.5 De jury stelt een juryrapport op over de inzendingen in het algemeen en de winnende inzending in het bijzonder.

5.6 De uitspraak van de jury is bindend. Correspondentie over de uitspraak is niet mogelijk.

6 Prijs

6.1 De Frans de Jong Prijs bestaat uit een prijs van € 1000. Tevens wordt de winnaar uitgenodigd eenmalig zitting te nemen in de jury van de Frans de Jong Prijs. Hij/zij zal gevraagd worden het affiche voor de volgende prijsvraag te ontwerpen. Voorts zal zijn/haar winnende werk geexposeerd worden in Museum Meermanno.

7 Publiciteit

7.1 De deelnemer verklaart zich bereid, indien hij/zij het winnende werk inzendt, om mee te werken aan een expositie hiervan in Museum Meermanno, en om mee te werken aan eventuele publiciteit rond de prijs.

8 Algemene voorwaarden

8.1 Door inschrijving verklaart de deelnemer bekend te zijn en accoord te gaan met dit reglement en de organisator te vrijwaren tegen aanspraken van derden.

8.2 In alle gevallen waarin deze voorwaarden niet voorzien of onduidelijk worden geacht, beslist de organisator.

Margedrukkers en het auteursrecht

Margedrukkers zitten soms wat in hun maag met het auteursrecht: je hebt een leuke tekst gevonden, of een mooie illustratie die je graag in een boekje zou willen opnemen. Maar mag dat zomaar? En dat mooie boekje wat ik zelf geschreven, getekend en gedrukt heb, mag een ander daar dingen uit overnemen?

Een aantal veel gestelde vragen over auteursrecht worden hieronder beantwoord. Hierbij heb ik getracht om al te fijne subtiliteiten te vermijden. Veel dank aan Erik Timmermans, juridisch medewerker van het NUV voor zijn commentaar. Resterende fouten zijn voor mijn rekening, maar: ik ben geen jurist en aanvaard dan ook geen enkele aansprakelijkheid voor eventuele fouten of de gevolgen daarvan.

Wat is auteursrecht? ‘Het Auteursrecht is het uitsluitend recht van den maker van een werk van letterkunde, wetenschap of kunst, of van diens rechtverkrijgenden, om dit openbaar te maken en te verveelvoudigen, behoudens de beperkingen bij wet gesteld’ (artikel 1 van de Auteurswet van 1912).

Wat mag, en vooral, wat mag niet? Als de auteur nog leeft, moet je toestemming hebben om het werk te mogen gebruiken. Onder gebruiken valt zowel ‘openbaar maken’ (voorlezen, opvoeren) als ‘verveelvoudigen’ (kopiëren, drukken, afbeelden). Als de auteur overleden is, maar minder dan 70 jaar dood is, heb je voor het gebruik van het werk toestemming nodig van de nabestaanden. Het kan soms lastig zijn deze te traceren.

Als de auteur meer dan 70 jaar geleden overleden is, is het werk vrij te gebruiken. De overlijdensdatum van een auteur is te vinden in een letterkundige encyclopedie, en bijvoorbeeld ook in de levensberichten van de Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde (www.leidenuniv.nl/host/mnl/mnl/levens/). Een voorbeeld van een auteur die in 1932 is overleden is Aart van der Leeuw; zijn werk is nu dus vrij van auteursrechten te gebruiken.

Wie is die ‘rechtverkrijgende’? De maker van het werk (auteur, illustrator) of diens nabestaande, tenzij de maker of diens nabestaande dat overgedragen heeft aan een ander, bijvoorbeeld een uitgever.

Wat als er meerdere auteurs zijn? Dan hebben zij samen het auteursrecht. Dat loopt tot 70 jaar na het overlijden van de langstlevende auteur.

En hoe zit het met het citaatrecht? Mag ik bijvoorbeeld 1 (of 2, of 3) gedicht(en) uit een grotere bundel gebruiken? Nee, dat valt niet onder het citaatrecht, dus ook daarvoor moet je toestemming hebben. Citeren mag wel: als je een verhaal over een dichter schrijft is het toegestaan een paar regels uit een gedicht te citeren. Voor heel korte gedichten wordt het moeilijk dat te doen zonder het hele gedicht te gebruiken. Een bekend voorbeeld is het gedicht *Zeer vrij naar het Chinees* van C. Buddingh', dat zo begint: 'De zon komt op/De zon gaat onder/Langzaam telt de oude boer zijn kloten'... Oeps, dat was het hele gedicht al.

Heb ik ook toestemming nodig van de oorspronkelijke uitgever? In principe niet, ook niet als er door de uitgever nog herdrukken van het werk aangeboden worden. Een uitzondering geldt als de auteur zijn rechten heeft overgedragen aan de uitgever. In dat geval heb je toestemming van de uitgever nodig, tenzij de uitgave meer dan 70 jaar geleden verscheen. In dit geval gaat het dus om de verschijningsdatum, niet om de sterfdatum van de auteur (of de uitgever). Overigens komt het overdragen van auteursrechten in de wetenschappelijke wereld veel meer voor dan in de literaire.

Maakt het verschil waar de auteur leefde? Nee, voor een uitgave in Nederland is in principe het Nederlands recht van toepassing. Alleen als het land van de oorspronkelijke auteur niet aangesloten is bij internationale auteursrechtverdragen kan dit anders liggen. Het gaat dan om landen als China, Cuba, Noord-Korea etc.

In de definitie van auteursrecht heb je het over verveelvoudigen? Is een oplage van 1 ook verveelvoudiging? Ja, de oplage maakt niet uit. Elke 'kopie' is een verveelvoudiging. Daar staat tegenover dat het vervaardigen van een of enkele kopieën dienend tot 'eigen oefening, studie of gebruik' weer wel is toegestaan (art. 16b). Het lijkt me dat daar 'oefening in de typografie' ook onder valt. Het verspreiden van de resultaten van die 'oefening' dus niet.

Is er verschil tussen teksten en illustraties? Nee, beiden vallen op dezelfde manier onder het auteursrecht. De auteurswet spreekt consequent van 'een werk van letterkunde, wetenschap of kunst'.

Maakt het verschil of ik 'commercieel' of 'voor mijn eigen genoegen' een tekst gebruik? Nee, juridisch niet. Maar soms maakt het voor de rechthebbende wel verschil voor de bereidheid om toestemming te geven..

Wat is het verschil tussen auteursrecht en persoonlijkheidsrecht (ook wel moreel recht genoemd)? Naast auteursrechten (die overdraagbaar zijn, bijvoorbeeld aan een uitgever of soms bij de werkgever van de maker kunnen rusten) heeft de maker van

een werk ook bepaalde rechten op grond van het feit dat hij persoonlijk de auteur is. Zo kan een auteur zich verzetten tegen het verminken van zijn werk, het gebruik zonder vermelding van zijn naam, etc. Maar margedrukkers zijn natuurlijk allemaal heel netjes en gaan respectvol met werken van een ander om, dus dat zal geen probleem opleveren.

Heb ik voor een uitgave van vertaling ook toestemming nodig van de rechthebbenden op het oorspronkelijke werk? Ja. Maar daar staat tegenover dat je op de vertaling ook zelf weer auteursrechten kan doen gelden.

Hoe kan ik rechthebbenden traceren? Wat helaas nog niet bestaat is een centrale plaats voor het regelen van het auteursrecht, zoals dat voor het kopieervergoedingen en leenrecht wel bestaat. Wel staat overal wat niet mag, maar vervolgens worden weinig handvatten geboden om de rechten wel goed te regelen. De volgende wegen zijn te bewandelen:

- via de oorspronkelijke uitgever
- via de Vereniging van Letterkundigen VvL (www.vsenl.nl/vvl/)
- via het letterkundig museum
- zoeken in het telefoonboek
- via een van de vele ‘genootschappen’, zoals bijv. het Achterberg Genootschap, of het Willem Elsschot Genootschap (www.weg.be)
- zoeken op internet

Succes!

Er zijn verder nog de stichtingen LIRA (Stichting Literaire Rechten Auteurs) en Beeldrecht, maar die houden zich vooral met het innen en verdelen van leenrecht en kopieervergoedingen bezig. In sommige gevallen kunnen zij je wel aan een contactadres voor een auteur helpen. Je vindt er meer over op www.cedar.nl.

Hoe kan ik het beste toestemming vragen? Vrijwel altijd zullen auteurs positief reageren op beleefde brief met daarin een serieus verzoek om een fragment, gedicht of verhaal tot een mooi boekje te maken. Zeker als je daarbij uitlegt dat het om een beperkte oplage gaat, die niet concurreert met eventuele bestaande uitgaven. Het aanbieden van een of meer exemplaren van het resultaat kan daarbij ook helpen. Een eventuele opbrengst bestemmen voor een goed doel is soms ook een effectief argument om een rechthebbende tot medewerking te bewegen. Hoewel in Nederland een mondelinge overeenkomst rechtsgeldig is, is het toch aan te bevelen een brief te sturen, en te vragen om schriftelijke toestemming. Het bij-

sluiten van een geadresseerde en gefrankeerde enveloppe is daarbij een beleefd gebaar.

Welk juridisch risico loop ik als ik zonder toestemming toch een tekst/afbeelding gebruik? Zijn er voorbeelden van conflicten? Wij mogen u natuurlijk niet oproepen om de wet te overtreden, en dat doen we dan ook zeker niet. En volgens artikel 31 van de auteurswet 1912: ‘Hij, die opzettelijk inbreuk maakt op eens anders auteursrecht, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van de vierde categorie’. Het is een misdrijf, geen overtreding, dus je krijgt er ook nog een strafblad bij cadeau. Maar in Nederland is de eettemperatuur van de soep nu eenmaal lager dan de serveertemperatuur. Gezien de beperkte verspreiding van de meeste marge-uitgaven valt het risico in de praktijk wel mee. Een boze brief is meestal het ergste wat er gebeurt.

Gerard Reve bijvoorbeeld is bijzonder gekant tegen roofdrukken. Diverse uitgevers hebben zijn juridische verlengde arm gevoeld. Het netto effect is geweest dat het zo aantrekkelijk geworden is om Reve te roven, dat er inmiddels zelfs twee gedrukte bibliografieën verschenen zijn van roofdrukken van onze grote volksschrijver. Een beschouwing en overzicht vindt u op www.bookman.nl/reve/oud/roof.html.

Aan de andere kant: toen recent er ter gelegenheid van de koninklijke onderscheiding van Maarten 't Hart bij de ‘Muyzenberg Pers te Warmond’ een illegale herdruk verscheen van een column van 't Hart waarin hij aankondigde een eventueel lintje te weigeren, vond de schrijver dat zo aardig, dat hij oprecht moeite doet om nog enkele exemplaren te bemachtigen.

Juridisch gezien ben je daarnaast als uitgever van een roofdruk aansprakelijk voor de door de auteur geleden schade als gevolg van jouw illegale uitgave. Hoeveel dat dan is, bepaalt de civiele rechter. In het buitenland zijn er voorbeelden van drukkers die tot het punt van faillissement uitgekleed zijn door schrijvers die vonden dat zij gigantische schade leden door een bibliofoon boekje in kleine oplage.

Nog een punt: Wat je met het uitbrengen van roofdrukken natuurlijk wel doet is de bereidheid van die auteur en anderen om in het vervolg op een legitiem verzoek in te gaan wegnemen: je bezorgt er de margedrukkers een slechte naam mee. We raden het u dan ook ten sterkste af om roofdrukken te maken, ook onder schuilnamen.

Wat als ik de rechthebbenden met geen mogelijkheid kan vinden? Dan mag je officieel het werk niet publiceren: je hebt namelijk geen toestemming. Doe je het toch, dan loop je de hierboven genoemde risico's. Het helpt dan denk ik wel als je aanneemelijk kunt maken dat je serieus gezocht hebt naar de rechthebbenden. ‘Ik heb op Google gezocht en niets gevonden’ lijkt me niet voldoende.

Heb ik als margedrukker zelf ook een ‘auteursrecht’ op de door mij gemaakte drukwerken? Ja, natuurlijk. Het duidelijkst is dat voor zelf geschreven teksten, vertalingen etc. Maar ook vormgeving valt in principe onder het auteursrecht. Het maakt daarbij in Nederland geen enkel verschil of je je werk voorziet van een ©-regel of niet. Je hoeft dus niet op zoek naar een © in dat exotische lettertype waar je maar een halve kast van hebt. Die aanduiding is alleen handig voor anderen om de auteursrechthebbende te traceren.

Zijn er belangrijke verschillen tussen het auteursrecht in Nederland en in de ons omringende landen? Auteursrechten worden steeds meer op Europees niveau geharmoniseerd, maar er zijn wel degelijk kleine verschillen. De centrale plek voor informatie over auteursrechten is de WIPO (World Intellectual Property Organization, www.wipo.org). Hier zijn onder meer online versies van de auteursrecht-wetten en -verdragen in verschillende landen te vinden.

Ik wil hier meer over weten, waar vind ik meer informatie? Op www.cedar.nl/auteurswet1912.pdf is de Nederlandse auteurswet van 1912 te vinden. Ook op www.auteursrecht.nl is heel veel begrijpelijke informatie over auteursrecht bij elkaar gebracht.

Zijn er in de nabije toekomst wijzigingen te verwachten? Ja, de wetgeving wordt aangepast aan Europese richtlijnen. De wijzigingen hebben echter voor zover ik kan zien weinig consequenties voor de positie van margedrukkers.

Ik heb geen zin in al dat gedoe. Hoe kom ik aan auteursrechtvrije teksten? In de bibliotheek zoeken naar auteurs die meer dan 70 jaar geleden overleden zijn is de makkelijkste manier. Op de websites van Project Gutenberg (<http://gutenberg.net/>), Laurens Jansz Coster (<http://cf.hum.uva.nl/dsp/ljc/>) en de Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren (www.dbnl.org) kun je ook heel veel auteursrechtvrije teksten vinden. Overigens is niet alles wat daar staat auteursrechtvrij. Als je even zoekt zul je zien dat er meer is dan Piet Paaltjens en Multatuli. O ja, wat natuurlijk ook kan is zelf een tekst schrijven: dan ben je zelf de rechthebbende.

Ik hoop dat dit overzicht een paar van de meest brandende vragen heeft kunnen beantwoorden, en dat we allemaal mooie dingen kunnen gaan maken die ook nog mogen volgens de wet.

Jan Molendijk

Oproepen en mededelingen

Plantin Genootschap

Eind september van dit jaar begint een nieuwe reeks cursussen van het Plantin Genootschap vzw, Hoger Instituut voor Grafische Kunsten. Het Genootschap legt zich toe op de verbetering van het esthetische peil van de typografie en de grafische kennis in het algemeen. De cursussen die het daartoe organiseert, richten zich tot iedereen die actief is of wil worden binnen het brede spectrum van de grafische communicatie, maar in het bijzonder tot grafische vormgevers, typografen, dtp- en pre-pressmedewerkers, communicatieverantwoordelijken en uitgevers.

Een veertigtal gespecialiseerde docenten behandelen telkens één aspect van het grafisch proces, gaande van de geschiedenis van de drukletter tot de actuele digitale technieken. Uiteenlopende onderwerpen als druktechnieken, papierfabricatie, kopijvoorbereiding, boekbinden, mediarecht en kostprijsberekening komen aan bod.

Tot zijn docentenkorps heeft het Plantin Genootschap klinkende namen mogen rekenen als Jan en Huib van Krimpen, Leo Marfurt en Mark Severin. En binnen de huidige context waarborgen onder andere Robert D. E. Oxenaar, Antoon De Vylder en Frank E. Blokland het hoge kwalitatieve niveau van de cyclus.

De cyclus loopt over twee jaar en omvat 300 lessen, uitsluitend gegeven op zaterdagen. De lessen worden gegeven in het speciaal ingericht Christoffel Plantin-auditorium in het prachtige en historische kader van het Museum Plantin-Moretus te Antwerpen. Om de persoonlijke aandacht zoveel mogelijk te waarborgen is het aantal cursisten beperkt. Van hen wordt wel enige kennis en ervaring verwacht. Een uitvoerige beschrijving van de cursussen is beschikbaar via onze website www.plantingenootschap.be, waar u ook een algemene brochure of een studiegids kunt aanvragen. Dat kan natuurlijk ook telefonisch via (03) 221 14 68 of per fax via nummer (03) 221 14 71.

Margedrukkers gevraagd voor demonstratie & boekenmarkt

Teylers Museum zoekt tijdens de tentoonstelling 'Onvervalst', Drie eeuwen drukkerij Joh. Enschedé (zie de rubriek *Agenda*) margedrukkers:

- voor 28 september as. een (enkele) margedrukker(s) die een drukdemonstratie zouden willen verzorgen;
- Voor 26 oktober as. zoekt het Museum 6 tot 8 margedrukkers voor een 'margemarkt' in het museum. Deelname gratis. Voor koffie, lunch en consumpties wordt verzorgd. Parkeren kan wat lastig zijn, maar in- en uitladen is goed mogelijk. Voor aanmelding en informatie: Mariëlle van Tilburg/Hans Gramberg, Teylers Museum, 023-5319010, mtilburg@teylersmuseum.nl

Presentatie Hornbook

Op 23 mei jl. vond de presentatie van het Hornbook plaats in Middelburg. Vanwege renovatie van het systeem voor klimaatregeling was de Zeeuwse Bibliotheek (ZB) in verbouwing, maar uitgeweken kon worden naar de zaal van de nabijgelegen Kloveniersdoelen. De belangstelling overtrof alle verwachtingen: meer dan 150 belangstellenden kwamen op de manifestatie af en heel wat stoelen moesten bijgeplaatst worden. De ‘Vorbereidingsgroep’ (Kees Baart, Dick Berendes, Henk Francino en ondergetekende) had samen met Ronald Rijkse en Clazien Minderhoud van de ZB een programma voorbereid. Jacques van Gent (margeuitgever Kopwit) en Piet Verkruisje (bibliograaf) waren uitgenodigd hun licht te laten schijnen over margedrukwerk, terwijl Henk Francino, Ronald Rijkse en ondergetekende terugkeken op het project resp. op de collectie margedrukken in de ZB. Onder de titel ‘Wie verzamelt ons? De receptie van margedrukwerk’, vroeg Jacques zich af wie toch die margedrukkers zijn en wie de verzamelaars van hun producten. Zijn bevindingen waren niet eenduidig. Hij concludeerde dat ‘... DE margedrukker niet bestaat... margedrukkers hebben slechts met elkaar gemeen dat zij onderling verschillen’, maar ook dat ‘DE verzamelaar niet bestaat...’. Wel constateerde hij dat de verzamelaars een belangrijke bijdrage leveren aan het voortbestaan van margedrukwerk. Bij de institutionele verzamelaars onderscheidde hij instellingen die tekstgericht verzamelen én zij die objectgericht de schappen vullen. Bij de particuliere verzamelaars wees hij op wel heel bizarre creaturen waar de gemiddelde margedrukker geen besef van heeft. Hij pleitte voor nader onderzoek: ‘De opleiding uitgever/marketingmanager van de Hogeschool Amsterdam zou een groep studenten een afstudeeropdracht mee kunnen geven met als doel enig inzicht te verschaffen in de receptie van margedrukwerk’.

Piet keek naar het werk van de margedrukkers onder de vlag van ‘Marginale Zwarte Kunst’ en gaf een aanzet tot ontwikkeling van criteria om te hanteren bij de selectie van welk margedrukwerk bewaard zou moeten blijven en dan ook nog eens wáár dat zou moeten gebeuren. Druksels die de ‘wereld willen veranderen, moeten onherroepelijk naar bibliotheken verbannen worden’ stelde hij en volgens hem is een oplage van meer dan 100 exemplaren verdacht: ‘... onder zo’n grote oplage moet de kwaliteit lijden’. Verder pleitte hij voor de oprichting van een ‘Wettelijk Marginaal Depot’, dat dan natuurlijk in de ZB zou moeten komen. Als doorslaggevend criterium beschouwt hij het colofon van het druksel, waarin volgens hem exact uitgelegd moet worden hoe de drukker zijn product vervaardigde: ‘Vertel de bibliografen wat je doet, dan hoeven ze zich niet uitsluitend te concentreren op het marginale boek als object, maar kunnen ze er ook nog eens in lezen...’.

Henk gaf een indringend beeld van wat er allemaal bij de productie van het Hornbook kwam kijken. Zo heeft hij na eindeloze proefnemingen zelf een lijmengsel samengesteld die voor de leporello geschikt was. De leporello heeft een lengte van 4,35 m, zodat de hele oplage een lengte beslaat van ruim 600 meter! Hij hield geen RSI over aan het plakken, maar heeft wel een tijd onrustig geslapen daarna. Ook het plakken van de houten platten aan de leporello was een zeer stevige klus. Zelf ben ik ingegaan op heersende stereotiepen over margedrukkers (zoals: margedrukkers zijn rasindividualisten, zij houden zich niet aan afspraken, zij zijn alleen voor hun eigen plezier bezig e.d.) en concludeerde dat de ervaringen van dit project een ander beeld geven. Het lijkt me wenselijk dat niet alleen de receptie van margedrukwerk onderzocht wordt, maar dat het hele fenomeen van margedrukkers en hun werk onderzocht wordt.

Ronald Rijkse ging in op het ‘rijke bezit’ van de ZB, maar stelde daar de ‘smalle marges’ tegenover die beschikbaar zijn voor conservering en restauratie. Daarom was hij zo blij met dit project: met de opbrengst ervan worden zo’n 60 zuurvrije, op maat gemaakte overslagdozen en een 100-tal ‘phase-boxen’ (conserveringsbanden ‘nieuwe stijl’) gemaakt voor de passieve conservering van het margedrukwerk in de ZB. Verder zal een begin gemaakt worden met de digitalisering van de collectie margedrukwerk, samengaan met een volledig gedetailleerde bibliografische beschrijving.

Kees Baart was net op tijd teruggekeerd van een strooptocht naar Mainz en had daar een ‘pre-Gutenbergiaanse Hornbookpers’ in bruikleen verkregen. Het fraaie apparaat had verdacht veel van het oeroude type waswringpers, maar Truus Huisman, de directeur van de ZB wist op aanwijzingen van Kees er prachtig drukwerk mee te maken. Als eerste drukte zij een breed lint met de mededeling ‘Het Hornbook is klaar!’ en even later bleek het apparaat zelfs ook als geldpers te kunnen dienen. Truus drukte een cheque van € 9.476,44: de totale opbrengst van wat de deelnemers aan het project met elkaar opgebracht hadden voor de conservering van het margedrukwerk in de ZB. Daarna mocht zij het eerste

Bijzonder hornbook in Middelburg

Ernst Jan Rozendaal

MIDDELBURG – Het is een unicum in de Nederlandse boekgeschiedenis. Gisteren is in de Kloveniersdoelen in Middelburg het hornbook gepresenteerd dat dertig margedrukkers, twee boekbinders, twee houtbewerkers, twee cassettemakers, één zeefdrukker en één clichémaker hebben gemaakt om de conservering van de bijzondere collectie margedrukwerk van de Zeeuwse Bibliotheek te ondersteunen. [...]

Het hornbook is een voorloper van het vertrouwde leesplankje. Op een rechthoekig stukje hout met een handgreep zit een velletje papier bevestigd met het alfabet en soms een tekstje. Een doorzichtig hoornen plaatje dekt dat papier af, vandaar de Engelse benaming hornbook. Het gisteren gepresenteerde drukwerk is een mix van een hornbook en een ABC-boek. Elke margedrukker – een liefhebber die met behulp van oude typografische technieken bibliothele uitgaven verzorgt – heeft één letter van het alfabet veelkleurig vormgegeven. De ABC-vellen zijn als leporello (een lange aan elkaar geplakte strook papier die als een harmonica kan worden uitgevouwen) tussen de plankjes geplakt.

De presentatie werd opgeluisterd met een aantal betogen. Jacques van Gent, oud-bibliothecaris van de Universiteit van Leiden, gaf aan wie margedrukwerk verzamelen en waarom. Piet Verkruijsse, docent boekwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, vertelde aan welke criteria een uitgave moet voldoen om tot de ‘marginale zwarte kunst’ te worden gerekend.

Boekbinder Henk Francino en margedrukker Gerard Post van der Molen deden vervolgens uit de doeken wat er kwam kijken bij het maken van het hornbook. De laatste benadrukte dat niet alleen het boek zelf uniek is, maar ook de samenwerking van de margedrukkers, die bekend staan als eenlingen die zich niet aan afspraken houden en in tegenstelling tot wat ze zelf beweren niet snel iets belangeloos doen. [...]

Met toestemming overgenomen uit de Provinciale Zeeuwse Courant, 24 mei 2003

exemplaar in ontvangst nemen én onthullen ten behoeve van de collectie van de ZB.

Ronald meldde vervolgens dat Jan Keijser hem zojuist meegedeeld had dat hij namens het bestuur van de Stichting Drukwerk in de Marge ook nog eens € 500 ter beschikking stelde voor conserveringsdoeleinden van margedrukwerk en materialen betrekking hebbend op de stichting, zodat het conserveringsbudget van de ZB deze dag uiteindelijk op € 25 na € 10.000 rijker geworden is. Gemeld kon worden dat de hele oplage al begin april uitverkocht was en dat vrijwel alle voorintekenaars al betaald hadden.

Hajo Vleming, de eikenhouten plattenbouwer, onderbrak onaangekondigd het programma met een persoonlijke ballade getiteld: 'Liedje voor de Margedrukkers'. Het had geen refrein en men luisterde eerst met enige verbazing, vervolgens met toenemende hilariteit en brak tenslotte bijna de tent af na zijn spoedcursus 'on-Nederlands dankjewel zeggen'. Volgens Ronald was er een conferencier aan Hajo verloren gegaan.

De bijeenkomst werd besloten met de uitreiking van de Hornbooks aan deelnemers, betrokkenen en voorintekenaars, gevolgd door een borrel. Een grote groep sloot daarna met elkaar de dag af tijdens een Chinees buffet op de markt in Middelburg, een maaltijd georganiseerd door Thijs Weststrate.

Gedurende het project verspreidde Kees Baart de 'Opregte Hornbookse Courant', een nieuwsblad voor alle betrokkenen bij het Hornbookproject. Ter gelegenheid van de presentatie had zijn staf, zoals het een kwaliteitskrant betaamt, een glossy magazine vervaardigd, waarvan het voorblad ontworpen was door Dick Berendes. Deze special bevat alle lezingen van de sprekers én de financiële verantwoording van het project. De huisdrukkerij van de ZB heeft het magazine gedrukt. Men kan dit magazine voor € 5 bestellen bij Ronald Rijkse: Zeeuwse Bibliotheek, Kousteensedijk 7, 4331 JE Middelburg, tel. 0118-654 276, r.rijkse@zeeuwsebibliotheek.nl

Gerard Post van der Molen

Agenda

Boekenmarkt Enschedé

Drukkerij Joh. Enschedé viert dit jaar zijn 300-jarig bestaan. Ter gelegenheid daarvan wordt in Teylers Museum te Haarlem van 21 juni tot 2 november een tentoonstelling gehouden over het bedrijf (zie ook hierna).

Als een van de daarbij georganiseerde nevenactiviteiten zal op zondag 6 juli van 13-17 uur een boekenmarkt gehouden worden waarop oude voorraden zullen worden aangeboden. Het betreft hier rijmprenten, oude gravures, letterproeven, het boek *Typefoundries in the Netherlands*, en vele andere zaken.

De boekenmarkt wordt alleen op die zondag gehouden!

U.K. Fine Press Book Fair 2003

De tweejaarlijkse drukkers- en antiquarenbeurs FPBF wordt dit jaar gehouden op zaterdag 1 november (11.00 tot 18.00) en zondag 2 november (10.00 tot 17.00). Adres: Oxford Brookes University, Gipsy Lane, Oxford – in Headington, net buiten het drukke centrum van Oxford. Er worden 60 ‘private presses’, 25 boekhandelaren en 10 leveranciers (papier, inkt e.d.) verwacht. Op de zondag staat een vijftal lezingen gepland: nadere gegevens vind je op www.fpba.com. De toegang voor twee dagen bedraagt £ 5. Drukwerk in de Marge zal vertegenwoordigd worden door Jan Keijser (Avalon Pers) en Hans van Eijk (In de Bonnefant). Wie Engelstalige uitgaven te koop wil aanbieden kan enkele exemplaren aan Jan of Hans meegeven.

Werkman goes West

In het Grafisch Museum Groningen is tot en met 5 oktober de tentoonstelling *Werkman goes West* te zien, met Amerikaanse affiches van drukkerij Hatch Show Print uit Nashville.

Rabenhauptstraat 65, Groningen, dinsdag t/m zondag van 13-17 uur, 050-5256497, www.grafischmuseum.nl.

‘Onvervalst’, Drie eeuwen drukkerij Joh. Enschedé

Geen dag zonder Enschedé, want wie heeft er niet een eurobiljet op zak? Dagelijks gaan talloze briefjes van hand tot hand die door de Haarlemse firma gedrukt zijn. Dit jaar bestaat het familiebedrijf 300 jaar. In 1703 begonnen in Haarlem als eenvoudig boekdrukker, groeide het bedrijf uit tot de internationaal vermaarde producent van bankbiljetten, postzegels en waardepapieren. Tegenwoordig ontwikkelt Joh. Enschedé ook geavanceerde digitale beveiligingssystemen. De productie van de kostbare geldswaardige producten vindt plaats in het diepste geheim. Teylers Museum biedt in de tentoonstelling ‘*Onvervalst*’, *Drie eeuwen drukkerij Joh. Enschedé*, van 21 juni t/m 2 november, de unieke mogelijkheid een kijkje achter de schermen te nemen en kennis te maken met vele producten die het bedrijf sinds driehonderd jaar levert. Niet alleen in Nederland, maar in de hele wereld. Veel uniek materiaal wordt getoond. Dat kan omdat deze tentoonstelling in samenwerking met Museum Enschedé georganiseerd wordt. Bij de tentoonstelling zal een zsedelig jubileumboek verschijnen.

In Teylers Museum te Haarlem worden voor verschillende doelgroepen tijdens deze tentoonstelling diverse publieksactiviteiten georganiseerd. Op de website van het museum (zie hieronder) kun je meer informatie vinden. Eind juni verschijnt er een speciale tentoonstellingsbrochure. Voor margedrukkers zijn de volgende activiteiten interessant:

- zondag 28 september drukdemonstratie door margedrukker(s);
- zondag 26 oktober een ‘margemarkt’.

Onder de titel ‘*De loden letter*’ zal Gerard Post van der Molen in Teylers Museum vier lezingen houden over aspecten uit de levensloop van de loden letter:

- 27 juli, 13.30 uur: *De letter gegoten*. In deze lezing wordt ingegaan op de techniek van lettergieten vanaf die tijd tot in het midden van de 20ste eeuw. Wat kwam er allemaal bij kijken, vanaf ontwerp tot product? Hoe vond de productie van loden letter met het handgietinstrument plaats? Er wordt een demonstratie lettergieten gegeven, terwijl met behulp van een computeranimatie inzicht geboden wordt op wat er in het inwendige van het gietinstrument gebeurt.
- 31 augustus, 13.30 uur: *De letter getoond*. Letterproeven geven een beeld van de ontwikkeling van typografische bedrijven. Wat voor letterproeven kunnen we vinden? Voor wie waren letterproeven bestemd? Wat toont een letterproef ons? Historische voorbeelden worden getoond en besproken, zowel uit het rijke verleden van Joh. Enschedé en Zonen als van andere typografische bedrijven.
- 28 september, 13.30 uur: *De letter gedrukt*. Tot in de negentiende eeuw werd met de *houten pers* gedrukt. Maar hoe werkte die pers? Aan de hand van oude teksten en afbeeldingen wordt op de constructie en werking ingegaan. De houten pers werd opgevolgd door de ijzeren pers, maar de ontwikkelingen van zet- en druktechniek liepen niet synchroon. Aan de hand van de toegepaste letter in het WNT (Woordenboek der Nederlandse Taal), dat pas na 150 jaar drukken en uitgeven voltooid was, worden sporen van typografische vernieuwing gevolgd.
- 26 oktober, 13.30 uur: *De letter behouden*. Buiten de grafische sector zijn er vele plaatsen waar de historische boekdruk bewaard gebleven is. Particuliere initiatieven hebben in ons land geleid tot grafische musea. Daarnaast zijn er de ‘margedrukkers’. Vanuit de ‘derde inventarisatie margedrukkers’ wordt een actueel beeld gegeven van waarover zij op het gebied van letters en persen beschikken. Ook wordt ingegaan op wat er nodig is om te kunnen waarborgen dat ook in de toekomst margedrukkers kunnen leren drukken en kunnen blijven drukken.

Teylers Museum, Spaarne 16, 2011 CH, Haarlem, 023-5319010, www.teylersmuseum.nl

Emile, tekenen van Tien tot Tachtig

Emile de Vries (Sneek 1923) wordt eind juni 2003 tachtig jaar. Een goede gelegenheid voor een overzicht van zijn tekeningen in de loop der jaren, van pindamannetjes tot modellen en musici. Vooral mensen. Emile schrijft sinds 1958 Typografische Notities als Aldus. Met de oprichting van Typotent (1965), een amateur hoogdruckersclub op de zolders van de legendarische drukkerij Jesse in Amsterdam, stond hij aan de wieg van de Stichting Drukwerk in de Marge. Emile was vele jaren voorzitter van de oudste schildersvereniging in het Gooi, ‘Laren-Blaricum’. Hij houdt van ambachtelijk vakmanschap, gaf van 1997–2002 les in ‘Ouderwets Degelijk

Tekenen' aan de Gooise Academie in Laren en leeft met zijn vrouw nog opgewekt zonder computer in Bussum. U kunt zijn tekenwerk gemaakt in de marge van tien tot tachtig jaar bij IFF in Hilversum bekijken.

23 juni – 15 augustus 2003, IFF, Liebergerweg 72-98, Hilversum; werkdagen van 9-12 uur en van 14-17 uur, 035-6883911

Nieuwe uitgaven

Grafisch Historisch Centrum Etten-Leur

Om de eenvoudige reden dat ik nooit zelfs maar aan denk te exposeren. Affiches Van Gogh Tentoonstellingen in het Drukkerijmuseum door Ferrie van Ramele, Etten-Leur, Stichting Grafisch Historisch Centrum, 2003, 28 pag, staand formaat 21×10,5, binnenwerk offset (full color), omslag boekdruk (2 kl.), opl. 1000 ex., € 3, via Postbank 18.06.160 (incl. verzendkosten, adresgegevens vermelden indien u bestelt via girotel). Zolang de voorraad strekt zullen bestellingen vergezeld gaan van een viertal boekenleggers die citaten bevatten uit brieven die Van Gogh in 1881 schreef toen hij in Etten-Leur bij zijn ouders verbleef.

Het boekje is de catalogus bij de expositie *De wereld rond Van Gogh rond de wereld, Affiches Van Gogh tentoonstellingen van 4 continenten*, nog te zien tot en met 10 oktober as. in het Drukkerijmuseum in Etten-Leur. De expositie omvat 52 affiches van Van Gogh-tentoonstellingen die plaatsvonden in de jaren 1938-2003, van Batavia tot Etten-Leur. De affiches, onder meer uitgevoerd in boekdruk, steendruk, lichtdruk, offset of met behulp van een combinatie van druktechnieken, zijn grotendeels afkomstig uit de collectie van het Van Gogh Museum in Amsterdam.

Nooit eerder werden deze affiches gezamenlijk geëxposeerd. Ze geven een indruk van de wijze waarop musea wereldwijd aandacht hebben gevraagd voor het werk van Van Gogh.

Het Drukkerijmuseum in Etten-Leur (Leeuwerik 8) is geopend elke eerste zondag van de maand en de daaraan voorafgaande zaterdag van 13.00-17.00 uur; verder elke woensdag- en donderdagmiddag van 13.00-16.30; voor groepen na afspraak ook op andere tijden.

Inlichtingen: 076 – 503 48 26, www.drukkerijmuseum.nl

Triona Pers

Al een aantal jaren geeft Triona Pers in het voorjaar een klein boekje met haiku's uit, ditmaal *Krijgen & geven* van de Belgische dichter Rogel Dias. Het boekje meet 10×7 cm, telt 16 bladzijden met 10 haiku's en kost € 3,00 exclusief verzendkosten.

Sinds enige tijd kunnen Belgen hun bestelling storten op de rekening van een collega aldaar; dit spaart hoge bancaire kosten uit.

Triona Pers, Havenstraat 2, 9773 PL Houwerzijl, 0595 577 247, <http://trionapers.tripod.com>

Kopwit

Karli Frigge, *Langzaam vermarmeren. Fragmenten uit brieven van Karli Frigge aan Jacques van Gent, met tien originele marmertjes*. 16x22cm staand, 28 p. Vormgeving: Dominiek van Gent. Drukwerk: Drukkerij Mostert & Van Onderen!, Leiden. Genaaid, gebrocheerd. Letter: Octavian en Barmeno. Papier binnenwerk: Kaschmir 135 gr. Omslag: Zaansch Bord. Bedrukking omslag: De Ammoniet, Leiden. Marmerpapier: Karli Frigge. Oplage: 100 genummerde exemplaren. € 36,50 (incl. verz.)

Love is not all. Veertien sonnetten van Edna St. Vincent Millay. 13x21cm staand, 24 p. Omslagontwerp: Jacques van Gent. Drukwerk: Mostert & Van Onderen!, Leiden. Cahiersteek. Oplage 125 genummerde exemplaren. € 5,50 (incl. verz.)

Kopwit, Salamonsteeg 6, 2311 SC Leiden

De Carbolineum Pers

Op 26 april verschijnen bij De Carbolineum Pers in primeur de 'Laatste gedichten' van Eddy Van Vliet, dertien gedichten die hij kort voor zijn overlijden schreef. Het gaat om een beperkte bibliothele uitgave: met de hand gezet uit de Goudy Old Style en Goudy Open, en met de handpers gedrukt op geschept Zerkall papier. Formaat 26 cm., 34 blz., in omslag en in beschermend kartonnen foedraal, met een portret van Eddy Van Vliet door Bruno Vekemans, 70 genummerde exemplaren. Prijs € 75, op voorhand te storten op rek. 001-2190765-96 van Boris Rousseeuw, Elf Novemberstraat 22, 2910 Wildert (Essen). (Nederland: ING 68-33-19-698).

Ook verschenen: 'Plaisir d'amour' van Michel De Ghelderode. In 1933 schreef De Ghelderode dit luisterspel voor de INR, de voorloper van de RTBF, die het ook uitzond. Het werk werd nooit gepubliceerd. Het is een verbitterde dialoog tussen een ouder echtpaar dat terugkijkt op een liefdeloos huwelijk. Aanleiding tot het gesprek is het bekende liedje 'Plaisir d'amour' waarvan mevrouw zonet een 78-toerenversie gekocht heeft. 'Plaisir d'amour' verscheen in een genummerde oplage van 80 exemplaren. 36 blz., met de hand gezet uit de Pastonchi, en met de handpers gedrukt op Hahnemühle papier, in een baksteenrood en handgeschept omslag. In een tweede omslag zit een muziek-cd met het liedje 'Plaisir d'amour', de versie van Yvonne Printemps uit 1931. Beide boekjes zitten in een eveneens baksteenrood foedraal. Het boek wordt geïllustreerd met een gesigioneerde houtsnede van Wannes van de Velde en een onbekend fotoportret van Michel de Ghelderode. Prijs € 75.

Boris Rousseeuw, De Carbolineum Pers, members.lycos.nl/Carbolineum

Rootvoet Pers

Handleiding. Vingerwijzing voor Handgebaar. Een uitgave van 'handjes' (2002) 20×25,5 cm, 6 pagina's in hoogdruk in rode kartonnen omslag. Oplage 125 exemplaren. € 10. Te koop bij Minotaurus, Sint Antoniesbreestraat 3d, Amsterdam en Typique, Haarlemmerdijk 123 Amsterdam.

Arnold van Kessel, Lindengracht 3, 1015 KB Amsterdam, 020-6240939, a.van.kessel@hcnet.nl

De Uitvreter

Een nieuwe lente, een nieuwe kast, n.l. de 16/18 Albertus. En die moest door De Uitvreter direct uitgeprobeerd aan de hand van een charmant gedicht *Roosje* van C.P.E. Robidé van der Aa uit 1833. 12 pp. boekdruk met facsimile van een 19de-eeuwse gravure. € 6 inclusief porto op giro 1883734 t.n.v. C.A.J. Thomassen.

Inlichtingen: uitvreter@planet.nl

In de Bonnefant

H.H. ter Balkt, *1313* (2003). 20×12,5 cm, 4 blz., los in omslag. Oplage 99 exx.; € 10 (incl.). Een nieuwe *Laaglandse hymne*, verschenen ter gelegenheid van de uitreiking van de P.C. Hooftprijs op 21 mei 2003.

Pura López Colomé, *Quimera* (2003). Met een zeefdruk van Jan Hendrix (22,5×59 cm). 22,5×15 cm, 14 blz., ingenaaid met stofomslag. Oplage 99 exx.; € 30 (incl.). Een lang gedicht in het Spaans, opgedragen aan de passagiers van de Concorde en de bemanning van de Koersk. De Engelse vertaling van Marina Castañeda (*Split*) wordt desgewenst meegeleverd.

Nell'atto di partire, tien gedichten over de liefde en het verlangen van de Italiaanse schrijver Paolo Ruffilli met zes paginagrote zeefdrukken op Nepalees papier van Jan Hendrix. Gedrukt in twee edities van 50 exemplaren elk, met een Nederlandse vertaling van Willem van Toorn (*In het vertrek*) of met een Engelse vertaling (*Whenever I go*) van Boris Peters. De tekst is gezet uit de Meidoorn (1927) van S.H. de Roos. 25×16 cm, 30 blz. plus de prenten. Gebonden door Binderij Phoenix: 16 exx. in halfperkament € 210; 16 exx. in linnen € 105; 18 exx. ingenaaid € 75 (incl. verzendkosten). Prospectus verkrijgbaar.

Hans van Eijk, In de Bonnefant, Pastoor Pendersstraat 21, 6262 PB Banholt, quercus@freeler.nl

Ergo Pers

In juni 2003 verschijnt bij Ergo Pers *Zoals zijn beelden*, een unieke editie waarin alweer twee grote kunstenaars samengebracht werden. Rutger Kopland maakte vijf

gedichten bij het werk van Roger Raveel, Raveel maakte vijf kleuretsen bij deze gedichten.

Zoals zijn beelden verschijnt in een oplage van 60 exemplaren, gedrukt op Rives 250 g en Arabisch genummerd van 1 tot 60.

Bij elk exemplaar hoort een suite van vijf door Roger Raveel gesigeneerde en genummerde etsen. Alle exemplaren werden in het colofon gesigeneerd door Rutger Kopland en Roger Raveel. De tekst werd gezet uit Bembo corps 18 en gedrukt door Rein Ergo die ook instond voor ontwerp en afwerking.

Vanaf 15 juni kan op deze uitgave ingetekend worden.

Later dit jaar verschijnt nog een uitgave met Gerrit Kouwenaar en Constant.

Meer informatie en afbeeldingen op www.ergopers.be/zoalszijnbeelden.htm.

Vraag en aanbod

Diverse letter en machines

1 bok (oud model) met 14 kasten en 14 laadjes, incl. 5 kasten Atlas mager, 6 kasten Libra mager, interlijnen (2p.), regletten (6 + 12 + 16 p.) en holwit (2 + 3 + 4 aug.); 1 tafeldegel 22 × 35 cm (ong. 1920); 1 snijmachine – hefboom – 46 cm.

Vraagprijs € 1.500 of elk redelijk bod.

Bar Zandbergen, Margedrukkerij Ampersand, tel. 0516-433809, ampersand-z@hetnet.nl

Proefpers

Aangeboden proefpers (drukvlak ca. 40 × 70 cm) met grijpers, simpele aanleg en handmatig inktwerk. Persje is gemonteerd op een origineel kastje te gebruiken als opslagruimte voor inkt ed. Inlichtingen: 073-5518201

Altijd al eens zelf willen gaan drukken?

Dat kan nu als u een paar vierkante meter ruimte heeft:

- een trapdegel (drukformaat ca. 20 × 28 cm, dus ideaal voor bescheiden beginners-werk!). Deze pers staat al tien jaar stil, maar is eerder geheel gerenoveerd.
- een zetbok met een paar kasten letters, plus een opstand met opvulwit
- zethaak, hamer, dresseerplankje, insluitkooien, wat blikken inkt, enz.

Kortom u kunt gelijk aan de slag! Prijs slechts € 250.

Inlichtingen: Kees Thomassen 071-5809634 (uitvreter@planet.nl)

Letter e.d.

Handlerletter op Hollandse hoogte. Eén bok Mercator. € 140.

Eenvoudige proevenroller 85 × 40 cm. Cilinder 36 cm breed. € 100

Arnold van Kessel, 020-6240939, a.van.kessel@hccnet.nl

Proefpers gezocht

Gezocht voor een ander margelid: een kleine cilinderproefpers, Korrex Stuttgart o.i.d. (holl.hoogte).

Verder is er wat letter die ik kwijt wil: 24p Volta, 36p Smalvette Antiek, 36p en 20p Grotesque breed vet. Alles franse hoogte en *gratis* af te halen!

Dick Berendes, tel. 072-5714744, berendesgrafiek@zonnet.nl

Boekenpers en handdegel

De Stichting Lettergieten biedt aan een buitengewoon fraaie en decoratieve boekenpers, formaat 50-60 cm, voor € 250 en een mooie handdegel (tafelmodel), afmetingen binnenkant raam 35,5×24,5 cm, voor € 350. Beide instrumenten zijn te bezichtigen op donderdagen tussen 10.00-14.00 uur.

Stichting Lettergieten, J. van Waertstraat 53, Westzaan

Degel

Te koop t.e.a.b. electrisch aangedreven degelpers. Info bij de heer R. Kersten, Noordvaardijk 15, Krommenie, tel. 06-10910413

Drukpers

Te koop t.e.a.b. drukpersje, Vijver 51 te Westzaan. Nadere info: 075-6217093 (huis) of 075-6514158.

Rollenbus

Het is weer rollentijd, maar nog steeds is het me niet gelukt een rollenkoker (ook wel rollenbus of gietbus) te vinden, waarmee in de negentiende en begin twintigste eeuw specierollen gegoten werden. Zo'n koker wil ik graag kunnen tonen bij lezingen en demonstraties rond de pers. Al eerder heb ik daarvoor een oproep geplaatst (Nieuwsbrief 87, 1998), maar het lukte me tot nu toe niet er een aan mijn verzameling drukmaterialen toe te voegen. Wie kan me aan een exemplaar helpen?

Gerard Post van der Molen, 071-5130081

Veiling atelier Emile Puettmann

In de vorige nieuwsbrief werd aangekondigd dat het eerste deel van het werkatelier van Emile Puettmann zou worden geveild bij Bubb Kuyper Veilingen in Haarlem. Die veiling heeft inmiddels plaatsgevonden. Hieronder treft u de resultaten aan. Na de omschrijving staat de richtprijs. Niet elk catalogusnummer is verkocht. Indien iets verkocht is, is de opbrengst opgenomen in vette cijfers tussen haakjes.

- 645 **Biljetletters.** Klein houten biljetlettertje, 48 punts, Holl. hoogte, alleen onderkast. € 100-150 **(250)**
- 646 **Biljetletters,** hout, grote maten, ca. 110 stuks. € 80-100 **(120)**
- 647 **Biljetletters.** Collectie grote houten biljetletters, ca. 150 stuks. TOEGEVOEGD: collectie diverse lange houten lijnen. € 200-300 **(200)**
- 648 **Biljetletters.** Oude houten zetbok met 10 laden biljetletters (8× hout, 2× staal). Fraaie collectie, diverse kleine en grote maten, o.a. zeer attractieve schrijfletter. € 600-800
- 649 **Oude houten zethaak,** voor biljetletters, 113 cm. € 40-60 **(40)**
- 650 **Sierletters.** Compleet alfabet van 26 lettertekens, 48 punts, Franse hoogte, fraai Art Deco ontwerp, totaal 94 letters (inclusief paar letters van ander, vergelijkbaar ontwerp). Alle lettertekens minimaal 2× aanwezig, behalve de P (1×). TOEGEVOEGD: incompleet sierletter alfabet, 36 punts, Franse hoogte, 21 (van 26) lettertekens (ontbreken letters I, L, R, S en Y). € 100-150 **(375)**
- 651 **Sierletters.** Compleet alfabet van 26 lettertekens, 30 punts, Franse hoogte, schreefletter op ornamentale renaissance grond, totaal 455 letters. Alle lettertekens in voldoende mate aanwezig. TOEGEVOEGD: houten display. € 150-200 **(350)**
- 652 **Hebreeuwse letter.** Hagadah van Friedländer, 24 punts, Holl. hoogte. € 100-150 **(180)**
- 653 **Handjes.** Collectie van ca. 70 stuks, hout en staal, 5mm. tot 9 cm. € 50-70 **(50)**
- 654 **Handjes.** Vergelijkbare collectie van ca. 70 stuks, hout en staal, 5mm. tot 8 cm. € 50-70 **(50)**
- 655 **Handjes.** Vergelijkbare collectie van ca. 70 stuks, hout en staal, 5mm. tot 8 cm. € 50-70
- 656 **Houtblokken.** Collectie van 17 in hout gesneden ornamenten, diverse formaten, floraal (14×) en muzikaal (3×). Zeer fraai. Acht florale kop/staart vignetten, alle 5×22 cm., de overige zes florale blokken kleiner formaat. Drie blokken met muzikale symboliek, 10×26 cm. (1×) en 10×15,5 cm. (2×). € 150-250 **(400)**
- 657 **Ornamenten en opvulmedaillons,** collectie van ca. 80 stuks, diverse maten en stijlen, in halve letterkast. Mooie collectie. € 100-150 **(300)**
- 658 **Ornamenten en cliché's.** Collectie van ca. 180 stuks. € 100-150
- 659 **Collectie** divers materiaal, veel cliché's, interessante grote houten cijfers 0-9 (gedeeltelijk in 2 exemplaren per cijfer). € 70-90 **(70)**
- 660 **Collectie** divers materiaal, hoofdzakelijk cliché's en ornamenten, klein aantal interessante houten cijfers. € 50-70
- 661 **Collectie** divers materiaal, met name loden zetsel (pastei) en cliché's. € 50-70
- 662 **Galeienkastje,** hout, twee rijen van elk 13 galeien, inhoud 27(!) galeien (23 houten, 4 stalen), met zeer gevarieerd staand zetsel, twee galeien met houten letters, enige ornamenten en cliché's. € 150-200 **(275)**
- 663 **Galeienkastje,** staal, twee rijen van elk 25 galeien, inhoud 48 stalen galeien,

met zeer gevarieëerd staand zetsel, één galei met houten letters, diverse ornamenten, enige cliché's. TOEGEVOEGD: oud houten loketten kastje. € 100-150

664 **Houten zetbok**, 62 cm. breed, 54 cm. diep, inhoud: 27 halve letterkasten.

Inhoud: o.a. smal Antiek (12 punts, Holl. hoogte), Clasquin (14, 18, 24 en 36 punts, Holl. hoogte), Script vet (14, 18, 24 en 36 punts, Holl. hoogte) en Gill vet (72 punts, Holl. hoogte). € 250-350 (**250**)

665 **Oude houten zetbok**, 66 cm. breed, 54 cm. diep, met plaatje *Lettergieterij Amsterdam voorheen Tetterode*, inhoud: 6 hele en 11 halve letterkasten. Inhoud: divers lettermateriaal, koperen lijnen, cijfers, enige ornamenten. € 100-150 (**100**)

666 **Oude houten zetbok**, 94 cm. breed, 66 cm. diep, inhoud: 6 hele letterkasten. Inhoud: o.a. koperen lijnen, sterretjes/ driehoekjes/ (grote houten) cirkels, divers lettermateriaal. € 100-150

667 **Oude houten zetbok**, 96 cm. breed, 54 cm. diep, inhoud: 1 rij van 15 halve letterkasten (57 cm. breed) en 1 rij van 14 smoutkasten (25 cm. breed). Gedeelte van schuine werkvlak ontbreekt (gemakkelijk te repareren). Inhoud van letterkasten niet groots en grotendeels tamelijk beperkt qua hoeveelheden, goed assortiment o.a. smal Antiek (12 en 36 punts, Holl. hoogte) en een script letter (30 punts, Holl. hoogte). Inhoud smoutkasten: grote en gevarieerde collectie ornamenten en cliché's, diverse maten, ca. 450 stuks. € 300-500 (**300**)

668 **Stalen bok**, 88 cm. breed, 93 cm. hoog, 35 cm. diep, voor halve letterkasten, inhoud: 13 kasten. Inhoud: assortiment stalen biljetletters (1 kast), divers lettermateriaal, i.a. New Palace Script (14, 18 en 24 punts, Franse hoogte, 3 kasten) en Koedijker (72 punts, Holl. hoogte). € 100-150 (**170**)

Van de Werkgroep Techniek & Informatie

Laatste Rollenactie?

Er zijn nog geen afspraken tot stand gekomen over de voortzetting van de technische acties. Of en hoe deze in de toekomst voortgezet worden, is nog onduidelijk. De bekende 17,5% korting is met deze rollenactie in ieder geval nog een keer bereikbaar!

Het is weer rollentijd: Rollenactie 2003

Hieronder de benodigde informatie. Mocht je meer willen weten dan kun je bellen naar de Werkgroep Techniek & Informatie (Gerard Post van der Molen, 071-5130081) of naar AKB Longs (production manager: Cock Rotteveel, tel. 071-7501106 – rechtstreeks nummer).

Kosten

Er dreigen sedert maart prijsverhogingen in deze sector, maar AKB Longs is nog niet tot bijstelling van zijn tarieven overgegaan. Onderstaande prijsopgave is dus gelijk aan die van vorig jaar en blijft gelden voor de zesde rollenactie!

Zoals bekend krijgt iedere margedrukker bij herbekleden van rollen altijd standaard 10% korting op de geldende prijzen. Tijdens de jaarlijkse rollenactie biedt AKB Longs bovendien een extra kwantumkorting van 2,5%, 5% of 7,5%. In de vijf rollenacties tot nu toe bedroeg de behaalde korting steeds 17,5%. De stapsgewijze extra korting (2,5 – 5 – 7,5) wordt ook dit jaar weer toegepast. We starten dus met 10% en afhankelijk van het totaal aantal bestellingen ontvangen we 12,5%, 15% of 17,5% korting.

Om een idee te krijgen van prijzen en kortingen, worden hieronder prijzen gegeven die AKB Longs inschat op basis van leveringen in de eerdere rollenacties. Rollen van oude persen van één perstype kunnen verschillen vertonen. Daarom zijn hieronder richtprijzen gegeven (de prijzen zijn zonder de geldende BTW van 19,0%).

Richtprijzen per rol, in euro's (afgerond op € 2,50), ex btw

<i>soort pers</i>	<i>formaat rol A – B × D/E mm*</i>	<i>volle richtprijs</i>	<i>richtprijs met 17,5% korting</i>
Adana 8/5	286 – 220 × 11/28	40,00	33,00
Trapdegel (gem. prijs)	x – 310 × 12/38 (gem. afm.)	60,00	49,50
Victoria degel	568 – 457 × 25/48	80,00	66,00
Korrex Hannover	680 – 495 × 23/52	90,00	75,00
Korrex Berlin Spec.	685 – 510 × 55/74	110,00	91,00

* Zie het bestelformulier van AKB.

Er worden net als vorig jaar nieuwe, zelfgemaakte handrollen aangeboden, maar het is natuurlijk ook weer mogelijk om oude handrollen opnieuw te bekleden. Om praktische redenen worden beide acties hieronder afzonderlijk uitgewerkt.

I Oude hand- en machinerollen

(zie het afzonderlijke bestelformulier van AKB Longs)

Bij veel oude handrollen is de ophanging in de beugel defect of zijn eventuele ‘pootjes’ afgebroken. Tjitze kan de assen vervangen, de beugel repareren en pootjes aanlassen (ook aluminium!). AKB Longs kan de rollen bekleden met rubber van de juiste hardheid (iets zachter dan bij degel- en cilinderpersen). Ook zijn de handvatten te vervangen en de oude soms te repareren. Wil je een of meer handrollen weer in uitstekende staat laten brengen, dan kun je contact opnemen met de Werkgroep. Wanneer alleen de kern van jouw handrol herbekleed moet worden, dan kun je de as bij AKB Longs inleveren.

De harde rol van tafelfroefpersen (rolpersen) kan eveneens opnieuw bekleed worden, maar het is ook mogelijk om van zo’n rol iets af te slijpen: dat gaat net zo goed en je kunt dan weer een hele tijd vooruit. Bovendien is dat goedkoper en het dikteverlies kun je compenseren met de legger. Voor prijsopgave kun je contact opnemen met de heer Rotteveel.

Ten slotte kan AKB Longs spindels (assen) draaien (volgens nauwkeurig op te geven specificaties), maar de Werkgroep kan ze ook voor je maken. Op die manier kun je eventueel een tweede set rollen bij je pers krijgen (bijvoorbeeld voor kleurwerk).

Tip van Chris: Laat bij herbekleding de rollen 5 mm (in lengte én hoogte) ‘afkanten’: een schuin vlak slijpen aan de zijkant van de rol (45°, breedte 5 mm. Op het formulier: 10 mm verschil tussen lengte B en C.). Jouw rollen gaan dan niet ‘trompetteren’: zwellen aan de zijkanten. Bedenk wel dat er dan 10 mm van het loopvlak afgaat!

1 Periode

De actieperiode is augustus-september. AKB Longs wil voor een goede productieplanning graag van tevoren weten wat er ingeleverd zal worden. De volgende data gelden:

- bestelling doorgeven aan AKB Longs: week 30/31 (21 juli – 1 augustus).
- inleveren rollen week 35-36 (25 augustus – 5 september) bij AKB Longs
- uitlevering rollen (door AKB Longs: week 37-38: 8-19 september).

2 Bestelling

Voor elke rol moet je een formulier invullen (kopieer daarvoor het bijgevoegde model) en bij inlevering aan de betreffende rol bevestigen. De rollen met bestelformulieren kun je sturen naar: AKB Longs bv, Postbus 57, 2300 AB Leiden, t.a.v. de

heer C. Rotteveel. Mochten bepaalde data niet uitkomen, dan kun je in overleg met de heer Rotteveel andere afspraken maken (071-7501106).

Ieder is zelf verantwoordelijk voor de specificaties van de rollen bij de bestelling. Rollen kunnen gekrompen zijn, maar ook versleten. Belangrijk is daarom het vaststellen van de juiste dikte van de rol (zie daarvoor de handleiding ‘Van krimpen, zwellen en meten’ hieronder).

Vul per rol het bestelformulier nauwkeurig en vooral leesbaar in (blokletters s.v.p.). Geef duidelijk aan of het rollen betreft van een degel-, cilinder- of rolpers, of dat het een handrol is: voor al deze typen worden onderling verschillende ‘hardingen’ materiaal toegepast.

3 Productie

AKB Longs stript al het oude rubber volledig van de spindels, controleert de as op paralleliteit en kijkt de astappen na. Als laatste bewerking worden de rollen na bekleding geslepen en wordt ook de oppervlakte van de rollen elektronisch op paralleliteit gecontroleerd.

4 Aflevering

Wat betreft de uitlevering zijn er verschillende mogelijkheden:

- AKB Longs kan ze voor je verzenden. In dat geval worden natuurlijk wel verzend- en verpakkingskosten gerekend;
 - je kunt de rollen zelf ophalen bij AKB Longs (in de periode van 8-19 september);
 - als deelnemer aan de rollencursus op 27 september kun je ze ook meenemen: wij zorgen dan dat ze bij De Ammoniet in de werkplaats voor je klaar liggen;
- De bedoeling is dat je jouw voorkeur voor de wijze van aflevering op het bestelformulier van AKB Longs aankruist.

5 Betaling

Diegenen die voor de eerste keer rollen laten herbekleden, moeten volgens de bedrijfsregels vóór aflevering de nota voldoen. Betaal daarom zo snel mogelijk nadat je de nota ontvangen hebt. Diegenen die al eerder bij AKB Longs bestelden, zijn als klant bekend en kunnen op rekening geleverd krijgen. Betalingsconditie: binnen 30 dagen.

AKB Longs geeft één jaar garantie op de rollen, onder voorbehoud van normaal gebruik. De Werkgroep Techniek & Informatie is niet aansprakelijk voor de overeenkomsten tussen de margedrukker en AKB Longs.

II Nieuwe handrollen

(zie het afzonderlijke bestelformulier van de Werkgroep Techniek & Informatie)

Vroeger werden handrollen vaak met twee ‘voeten’ uitgevoerd, waarmee een onoplettende drukker zijn vorm finaal kon vernielen. Het type dat Tjitze maakt, heeft daarom geen voeten. De beugel is echter zodanig gemaakt dat je de handrol op zijn rug kunt leggen, zodat de wals geen vuil opneemt/afgeeft. Ook de opening tussen de wals en de houder is ruim, zodat je geen last hebt van inkt- en vuilopeenhoping op de beugel. АKB Longs bekleedt de rollen met een hoogwaardige kwaliteit rubber (van de juiste hardheid!).

1 Afmetingen

Op basis van wat vroeger leverbaar was, is weer besloten om deze handrol in de volgende afmetingen te leveren: breedte: 3, 6, 12, 25, 50, 75, 100 en 150 mm. De diameter van alle maten is 50 mm, zodat één wenteling 150 mm bedraagt (afgerond). De prijzen staan vermeld op bijgevoegd bestelformulier.

De maten 3, 6, 12 en 25 zijn weer als set leverbaar (één houder, vier rollen), maar kistjes zijn niet meer leverbaar. De grotere handrollen vanaf 50 mm hebben vanwege hun breedte allemaal hun eigen formaat houder en kunnen alleen compleet (één wals met bijpassende houder) besteld worden. Het formulier gaat tot 150 mm. Grotere rollen zijn mogelijk, maar neem daarvoor eerst contact met mij (GPM) op.

2 Bestelling & productie

De bestellingen van de nieuwe handrollen lopen op praktische gronden uitsluitend via de Werkgroep. De Werkgroep verzorgt de productie van houder & kernen én het transport ervan naar АKB Longs. Bestellen van deze nieuwe handrollen is alleen mogelijk m.b.v. het bijgevoegde bestelformulier.

Tjitze maakt de houders en kernen van de nieuwe handrollen met de hand en dat is behoorlijk arbeidsintensief. Voor een goede productieplanning wil hij graag zo spoedig mogelijk weten wat er aangevraagd zal worden. De productiedata lopen gelijk met die van de machinerollen, maar de grens voor het doorgeven van de bestelling voor de nieuwe handrollen is hierbij met een week vervroegd. De volgende data gelden:

- bestelling handrollen doorgeven aan de Werkgroep: uiterlijk week 29 (14-19 juli)
- inleveren kernen door de Werkgroep bij АKB Longs: week 35 (25-29 augustus)
- uitlevering week 37-38 (8-9 september).

3 Betaling

De kosten voor nieuwe rollen worden door twee producenten gemaakt: Tjitze (houders) en AKB Longs (bekleden met rubber). Op praktische gronden daarom het verzoek de totale kosten voor beide 'producenten' naar mij (GPM) overmaken. Ik verzorg de overmaking naar Tjitze en AKB Longs. Bestellingen worden alleen uitgevoerd ná ontvangst van het ondertekende bestelformulier én na ontvangst vóór 26 juli van het verschuldigde bedrag op mijn rekening.

4 Aflevering van de nieuwe handrollen

Wat betreft de uitlevering zijn er verschillende mogelijkheden:

- AKB Longs kan ze voor je verzenden. In dat geval worden natuurlijk wel verzend- en verpakingskosten gerekend;
- je kunt de rollen zelf ophalen bij AKB Longs (in de periode van 8-19 september);
- als deelnemer aan de rollencursus op 27 september kun je ze meteen meenemen (wij zorgen dan dat ze bij De Ammoniet in de werkplaats voor je klaar liggen);

De bedoeling is dat je jouw voorkeur voor de wijze van aflevering op het bestelformulier van de werkgroep aangeeft.

Let op! Uitsluitend schriftelijke bestellingen op basis van het 'bestelformulier voor handrollen tijdens de rollenactie 2003' worden aanvaard.

Gerard Post van der Molen & Tjitze Mast

Vierde 'Rollencursus'

Nieuwe rollen besteld? Het stellen van rollen is van grote invloed op het drukresultaat en daarom is het altijd belangrijk om periodiek de rollen van jouw pers zorgvuldig te stellen. Dat geldt bij in gebruikstelling van nieuwe rollen helemaal.

Om over rollenstellen meer te weten te komen, wordt voor geïnteresseerden bij De Ammoniet weer een praktijkbijeenkomst gehouden. Chris Schults en Tjitze Mast laten dan zien hoe je de rollen van degel- en cilinderpersen stelt. Zij putten daarbij uit hun langdurige ervaring (tot diep in de jaren vijftig!) en uit hun praktische kennis & vaardigheden die je nergens beschreven vindt. Aspecten die aan de orde komen, zijn: *beoordelen van rollen, inkt & rollen; meten van de gewenste rollendikte bij herbekleding & vaststellen van de steekcirkel; letterhoogte & looplijsten; rollenklossen; leggerdikte en -samenstelling; rubber- en casing spanvellen; toestellen; paralleliteit stelling (verticaal, horizontaal); inktbakstelling; stelling likrol; opbouw drukspanning; gebruik van de loep en stelgereedschap (rollenhoogtemeters, stelpennen, inktstreepmallen, leggermallen).*

Gedemonstreerd en geoefend wordt met een FAG-proefpers, een Victoria degel, een trapdegel en een rolpers. Er is dan tevens gelegenheid bij Tjitze Mast specifiek stelgereedschap te bestellen, dat hij voor jouw pers op maat kan maken.

Deze vierde rollencursus wordt, bij voldoende belangstelling, gehouden op zater-

dag 27 september van 13.30-20.00 uur bij De Ammoniet te Leiden. Deze instructie-middag wordt afgesloten met een gezamenlijke maaltijd. Maximum aantal deelnemers 10. Plaatsing in volgorde van aanmelding. Deelname per persoon, incl. inktstreepmal, koffie, kaas & wijn én maaltijd: € 25.
Inlichtingen en aanmelding: Gerard Post van der Molen, G. Doustraat 4, 2311 XP Leiden (g.postvandermolent@hccnet.nl).

Speciale actie van AKB Longs: Scale loupe

Begin jaren tachtig kocht ik op aanraden van een ervaren typograaf een loep voor bij de pers. 'Zonder loep ben je als drukker nergens', betoogde hij. 'Je kunt de inktgeving (kraalranden e.d.) en de opbouw van de drukspanning tijdens het drukken alleen met een goeie loep controleren en bijsturen. Ook het bereiken van zuiver pas- en sluitwerk is alléén goed mogelijk met een loep. Maar neem er een die max. 7x vergroot: meer niet, want grotere beelden leiden tot acute hartstilstanden. En wat je dan moet zien? Dat kan ik je niet vertellen, dat moet je zelf leren door te kijken. Een goed voorbeeld vormt boekdruk in het drukwerk van vóór de Tweede Wereldoorlog; drukwerk genoeg uit die tijd en van het letterbeeld onder de loep kun je veel leren voor gebruik bij je eigen pers'.

Een solide loep: voor drukkers en verzamelaars!

Nog elke dag ben ik die typograaf dankbaar voor zijn advies. Ik gebruik de loep vrijwel dagelijks; niet alleen bij het drukken, maar ook bij zetten en distributie (kleine corpsen) bewijst hij me goeie diensten en zelfs bij aflezing van de schuifmaat bij metingen (bij rollen bijvoorbeeld). Daarnaast is een loep altijd nuttig bij de aanschaf van antiquarische boeken, oude vakboeken, de beoordeling van prenten en van toegepaste druktechnieken.

Mijn loep heeft een 'kokermodel': een ronde koker met draaibaar oculair en een lichtdoorlatend onderstuk. Dat onderstuk zet je op het papier, waarbij je er voor moet zorgen dat er door dat onderstuk licht valt op het te beoordelen drukvlak. Dat houdt in dat je het vel mét loep naar een lichtbron wendt en zo krijg je dan uitstekend zicht op het drukbeeld.

Die loep kostte me toen 65 gulden. Er zat een glazen 'dradenteller' op de voet met een lijn met onderverdeling van 0,1 mm tussen de cijfers. Heel handig bij sluitwerk. Het huis was van metaal, de lens van glas en de 'lichtkoker' van kunststof. Na langdurig en intensief gebruik werd hij sleets. Ik raakte het glaasje met de dradenteller kwijt, maar de loep bleef uitstekend functioneren. Ook kwam er speling in het draaibare oculair (voor afstelling op eigen oogscherp) en begon hij daardoor te rammelen. Een tijdje geleden ging ik op zoek naar een nieuwe, maar teleurstelling volgde: de prijs voor dezelfde loep was een veelvoud geworden van de oor-

spronkelijke en bovendien bleek het metalen huis vervangen te zijn door kunststof. Ik besloot gewoon door te gaan met de oude loep.

Nieuw!

Bij de bespreking met AKB Longs over de rollenactie, wilde Hans van Santen van de Afdeling Verkoop mij iets vragen over het gebruik van loepen in de grafische industrie. AKB heeft namelijk contact gelegd met een nieuw Japans merk, Carton, en importeert nu voor grafici, diverse soorten loepen van dat merk. Carton laat die loepen overigens in Thailand maken en biedt ze op dit moment tegen zeer concurrerende prijzen aan. Tot mijn verbazing liet Hans mij een iets grotere kopie van mijn loep zien.

Ook deze loep is een solide instrument met metalen frame, glazen lens (gecoat tegen vuilopname!), een kunststof lichtkoker en nog een stevig, vinyl bescherm-tasje ook (die had er bij mijn oude loep nooit bijgezetten!). Het vergrotingsbeeld beeld is fraai en groter dan mijn oude loep, maar vertoont wel enige, overigens niet hinderlijke, parallax aan de randen. Ik heb er meteen een gekocht en inmiddels al met plezier toegepast. De reguliere prijs is slechts € 45,60 (ex btw), maar op de Grafivak in mei hanteerde AKB Longs een introductieprijs van € 38,50 (ex btw). Ik stelde Hans voor om die introductieprijs ook éénmalig voor de contribuanten van de stichting te laten gelden, want die komen meestal niet op de Grafivak Daar ging hij mee akkoord en kort daarna werden de contouren van een speciale introductieactie zichtbaar. We spraken af dat we de periode in principe gelijk zouden laten lopen met de rollenactie, omdat de drukkers daarmee verzendkosten zouden kunnen besparen: de herbeklede rollen en de loep kunnen dan samen verstuurd worden.

Bestelling

Op de keerzijde van het rollenformulier van AKB Longs is een bestelformulier opgenomen dat je kunt gebruiken. Voor het doorgeven van de bestelling kun je dat formulier faxen (071-5766901) of kopiëren & opsturen (AKB Longs, Afdeling Verkoop t.a.v. de heer H. van Santen, Postbus 57, 2300 AB Leiden).

Men is niet afhankelijk van de rollenactie. Wanneer je de loep eerder wilt bestellen, dan kan dat. Over de aflevering kun je afspraken maken met de Afdeling Verkoop: (071-5765200).

Aflevering

Er zijn verschillende afleveringsmogelijkheden: je kunt de loep zelf ophalen bij AKB Longs, maar het bedrijf kan hem ook opsturen. In dat geval worden € 5 verzend- en verpakkingskosten in rekening gebracht, maar wanneer je aan de rollenactie meedoet, kun je de loep tegelijk met de met de rollen laten versturen. Dat leidt dan *niet* tot extra verzend- en verpakkingskosten!

De bedoeling is dat je jouw voorkeur voor aflevering bij de bestelling op het formulier aankruist.

Betaling

Diegenen die voor de eerste keer bij AKB Longs bestellen, moeten volgens de bedrijfsregels vóór aflevering de nota voldoen. Betaal daarom zo snel mogelijk nadat je de nota ontvangen hebt. Diegenen die al eerder bij AKB Longs bestelden, zijn als klant bekend en kunnen op rekening geleverd krijgen. Betalingsconditie: binnen 30 dagen.

Voor álle contribuanten...

Wellicht ten overvloede: deze actie geldt voor álle contribuanten. Voor diegenen die als liefhebber, verzamelaar of onderzoeker veel met drukwerk, oude boeken, prenten e.d. te maken hebben, is deze loep ook bijzonder geschikt!

Gerard Post van der Molen

Vakantie Technisch Netwerk

Chris en Tjitze houden 'zomerreces'. In noodgevallen kun je proberen mij te bereiken. We kunnen dan kijken of er nog iets te improviseren valt: Gerard Post van der Molen, 071-5130081, Gerrit. Doustraat 4, 2311 XP Leiden, g.postvandermolen@hccnet.nl

Van zwellen, krimpen en meten

Handleiding voor het vaststellen van de vereiste dikte van rubber rollen voor herbekleding

Rubber is minder maatvast materiaal dan staal: het werkt, krimpt en zwelt. Daarmee moet rekening gehouden worden bij het vaststellen van de gewenste roldikte voor herbekleding. In deze handleiding wordt daarvoor een aantal uitgangspunten gegeven. Het is de bedoeling om deze handleiding in het Vadecum op te nemen. Op- en aanmerkingen zijn van harte welkom: als je iets mist of wanneer iets onduidelijk is, laat dan even weten hoe e.e.a. naar jouw idee verbeterd zou kunnen worden.

De vereiste rollendikte bij herbekleding is eerder een indicatie dan een absoluut gegeven: rubber is nu eenmaal geen staal. Daar komt bij dat de te bestellen rollen-

dikte opgegeven moet worden in waarden van hele millimeters, omdat in het productieproces lagere waarden niet bereikbaar zijn. Meetwaarden moeten daarom afgerond worden. Het zuiver stellen van de rollen in de pers compenseert de toegepaste afronding.

In de loop van de tijd slijten rubberrollen in het midden door de drukvormen en krimpen ze ook iets, terwijl de zijkanten juist kunnen zwellen door opeenhoping van olie en ingetrokken inkt ('trompetter'). Bij het bepalen van de gewenste rollendikte moet daar rekening mee gehouden worden. In onderstaande voorbeelden wordt uitgelegd hoe je bij verschillende typen persen de gewenste rollendikte zou kunnen vast stellen.

Vanwege die krimp en zwelling is de plaats van meting van de diameter belangrijk. Aangeraden wordt de dikte altijd in het midden van het loopvlak te meten. Met een schuifmaat gaat dat eenvoudig, maar kijk daarbij wel uit dat je het rubber niet indrukt. De gevonden waarde moet volgens onderstaande aanwijzingen afgerond worden. Bij het plaatsen van de 'nieuwe' rollen, moet je daarom altijd beginnen met het afstellen ervan. Later optredende krimp en slijtage ondervang je door periodiek rollenstellen. Maar er zijn ook situaties waarin rollen niet eenvoudig gesteld kunnen worden. In de praktijkvoorbeelden hieronder, wordt ook daar op ingegaan.

Bij oudere drukpersen staan in de tapeinden van originele spindels vaak nummers ingeslagen. Dat betreft dan serie- of ordernummers, maar de vereiste dikte in mm van de rol kun je ook aantreffen. Als er een dikteaanduiding op de tapeinden staat, blijf dan toch uitgaan van de eigen metingen: je weet namelijk niet of de spindels wel de originele zijn. Gebruik de ingeslagen waarde op de spindel eventueel als controle bij de eigen meting.

1 Degelpersen

Bij degels moet je voor de letterrollen ('opdraagrollen') in principe de dikte van de rollenklossen aanhouden. Aan te raden valt om ook eens een keer alle rollenklossen te meten en na te gaan of ze allemaal wel even dik zijn (klossen kunnen altijd bijgeslepen of nieuw vervaardigd worden).

Zorgvuldige vaststelling van de gewenste roldikte is van groot belang, omdat bij persen de rollen teveel onder spanning kunnen komen te staan door de drukvorm. Het rubber kan daardoor beschadigen. Dat geldt in mindere mate voor degelpersen met verstelbare looplijsten, omdat die stel mogelijkheden bieden.

1.1 Letterrollen (opdraagrollen) in degels met verstelbare looplijsten

Meet de diameter van de rollenklossen tot op 0,1 mm nauwkeurig en rond volgens vervolgens de gevonden waarde af op 1,0 mm naar boven.

Voorbeelden

– Bij mijn Victoria ‘va 2’ hebben de rollenklossen een diameter van 48,1 mm. Gewenste rollendikte bij herbekleding wordt door afronding op 1 mm naar boven dus 49,0 mm. De oppervlakte van mijn rollen is nog goed (de huid is niet verglaasd en rimpelt niet wanneer ik met mijn duimen het rubber naar elkaar toe duw), maar ik heb ze wel een aantal jaren geleden laten herbekleden. De huidige dikte bedraagt 48,2 mm: ze zijn dus al behoorlijk gesleten en gekrompen, maar dat kan ik nog steeds goed compenseren met de stelling van de looplijsten: bij de Victoria is dat met één centrale knop mogelijk.

– Bij mijn (merk- en typeloze) trapdegel is dat wat moeilijker: de looplijsten zijn onderdeel van grotere zijplaten met slobgaten. Die slobgaten maken stellen van de hele plaat mogelijk. De looplijsten kun je met behulp van een hoogtemeter zuiver op letterhoogte stellen.

Deze trapdegel heeft rollenklossen met een diameter van 42,9 mm. Gewenste rollendikte: 43,0 mm. Op enkele spindels staat echter 42 ingeslagen. Die 42 zou de rollendikte kunnen zijn, maar het is de vraag of dit wel de originele spindels zijn en dat geldt de rollenklossen eigenlijk net zo. In ieder geval zijn die rollenklossen een duidelijk gegeven en 43,0 mm is een daarbij passende waarde voor herbekleding.

1.2 Letterrollen (opdraagrollen) in degels zonder verstelbare looplijsten

Alleen bij zeer oude degelpersen is of lijkt het niet mogelijk om de looplijsten te stellen. Stelmogelijkheden blijken bij die persen soms verborgen te zitten en het stellen is dan specialistenwerk voor een monteur (Chris kan je daarbij helpen).

Wanneer stellen niet mogelijk lijkt, dan heb je een rollenhoogtemeter nodig (mocht je die niet hebben, dan kun je die bij de werkgroep bestellen; Tjitze maakt hem dan voor je).

Stel met de rollenhoogtemeter de breedte van de ‘inkstreep’ vast. Doe daarvoor inkt op de rollen en zet de rollenwagen in het midden van het fundament stil.

Plaats de rollenhoogtemeter tussen fundament en rol en meet de inktstreep die op de hoogtemeter achterblijft. Deze moet ongeveer 3 mm zijn. Is hij kleiner (en dat zal vrijwel altijd het geval zijn), dan is de rol te dun. Plaats nu een glad papiertje op het fundament en daarop de hoogtemeter. Kijk hoe breed de inktstreep nu wordt. Als die streep nog steeds te dun is, plaats dan weer een papiertje van dezelfde dikte bij en zo verder tot de inktstreep op de hoogtemeter de 3 mm benadert (als vuistregel: een 100 grams papiertje is bij benadering 0,1 mm dik, maar je kunt ook een stapeltje papier meten om de dikte per vel te achterhalen). Meet de totale dikte van het toegevoegde papier. Die waarde komt de rol tekort, maar omdat je de rol maar aan één kant meet, moet je die gevonden dikte met twee vermenigvuldigen. Die eind-

waarde moet je optellen bij de huidige dikte van de rol en dat geeft de juiste diameter. Als dat geen rond getal is, moet je nog afronden, omdat herbekleding alleen in volle millimeters mogelijk is. De afronding vraagt bij deze persen enige overweging.

Bij deze persen is 'te dik' eigenlijk altijd verkeerd: je kunt de looplijsten niet stellen, dus zal er dan verwringing, beschadiging van het rubber en/of extra slijtage ontstaan. Naar beneden afronden kan wel, omdat je het tekort altijd kunt compenseren met glad papier onder de drukvorm (tegen het fundament). Daarom zou je de gevonden eindwaarde bij deze degels in principe altijd naar beneden moeten afronden, maar dat kan tot onlogische zaken leiden.

Stel dat je een rollendikte meet van 35,1 mm en dat je totaal 0,4 mm papier bij moet plaatsen om de 3 mm inktstreep te bereiken. Vermenigvuldig met 2 en tel dat op bij de roldikte. Je komt dan uit op 35,9 mm als gewenste, zuivere roldikte. Als je dat afrond naar beneden, ben je nog verder van huis dan bij het begin. In dat geval zou je toch 36,0 mm kunnen bestellen: die ene extra 0,1 mm leidt tot 0,05 mm 'extra dikte' op de vorm en dat is in de praktijk te verwaarlozen. Bij waarden tot 0,2 mm papiertoevoeging (dus 0,4 mm voor de totale roldikte) speelt die extra slijtage en verwringing in feite geen rol. Als vuistregel voor de praktijk kun je bij degels met niet verstelbare looplijsten daarom de volgende uitgangspunten hanteren:

bij waarden van 0,1 – 0,5 mm naar beneden afronden;

bij waarden van 0,6 – 0,9 mm kun je naar boven afronden.

We gingen hierboven er vanuit dat de gevonden inktstreep op de rollenhoogtemeter kleiner (of gelijk) was aan de vereiste 3 mm. Een dikkere streep zul je vrijwel niet aantreffen: je kunt in dat geval niet eens behoorlijk drukken. Voor de volledigheid toch iets daarover. Mochten jouw rollen dikker zijn, ga dan voor de vaststelling van de roldikte uit van de maat van de rollenklos en gebruik daarbij, voor zover nodig, de hierboven gegeven afrondingsregels.

Voorbeelden

- Stel dat je een degelpers hebt waarvan de looplijsten niet verstelbaar zijn. Meet de inktstreep. Stel dat je 0,6 mm papier bij moet plaatsen. Meet de rol en stel dat je als waarde 41,4 mm vindt. De rol zou dus $41,4 + 2 \times 0,6 \text{ mm} = 42,6 \text{ mm}$ dik moeten zijn. Dikte voor herbekleding zou dan 43 mm mogen zijn.
- Stel dat je hier 0,9 mm papier bij had moeten plaatsen, dan zou de rol 43,2 mm dik moeten zijn. De gewenste dikte voor herbekleding is in dit geval dus ook 43 mm.
- Stel dat je zonder papier al een streep meet van 5 mm. Meet dan de rollenklos en rond de gevonden waarde volgens bovenstaande regels naar beneden, resp. naar boven af.

1.3 Likrol

Sommige (trap)degels hebben rollenklossen bij de likrol, andere typen niet. De maat van de rollenklos heeft bij de likrol echter geen betekenis voor de rollendikte: hij is alleen bedoeld voor geleiding. Het gaat er om dat de likrol vlak tegen de stalen cilinder resp. over de inktplaat loopt. Bij trapdegels wordt hij met veren op die inktplaat getrokken en eigenlijk is de dikte hier niet zo kritisch als bij de letterrollen. De likrol moet je gewoon in het midden meten en de gevonden waarde op 1 mm naar boven afronden.

Voorbeelden

- Bij mijn Victoria is de likrol momenteel 48,1 mm dik. De gewenste dikte voor herbekleding bedraagt dus 49 mm.
- Bij mijn trapdegel meet de likrol 42,9 mm. Dikte bij herbekleding: 43 mm.

1.4 Inktverwrijfrollen

Deze vind je op de modernere degels (waarbij de inktplaat vervangen is door een grote, centrale inktcilinder van staal). De rubberrollen zitten vaak in vierkante of rechthoekige lagers, die op hun beurt weer rusten op boutjes die met een stelpen eenvoudig in- of uitgedraaid kunnen worden voor de hoogstelling (Tjitze kan stelpennen voor je maken). Meet de diameter van de rol in het midden tot op 0,1 mm nauwkeurig en rond de gevonden waarde af op 1,0 mm naar boven.

Voorbeeld

Mijn inktverwrijfrollen bij de Victoria zijn 47,9 mm. Gewenste dikte voor herbekleding: 48 mm. De trapdegel heeft deze rollen niet.

2 Cilinderpersen

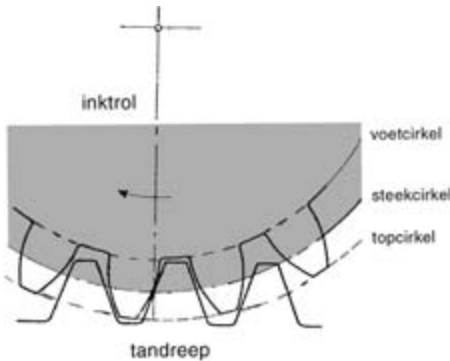
Bij cilinderpersen is er een verschil tussen rollen die aangedreven worden mét tandwielen (en tandrepen) en rollen die anders aangedreven worden.

2.1 Rollen met tandwielen

In dit geval kun je de gewenste roldikte berekenen aan de hand van de diameter van het tandwiel. Die kun je met een schuifmaat op twee manieren vaststellen. Ten eerste kun je uitgaan van de toppen van de tanden. Neem tegenover elkaar liggende toppen en meet de waarde. Die diameter noemt men de *topcirkel*. Bij een oneven aantal tanden plaats je de bek van de schuifmaat op één tand, terwijl je de andere bek over de twee tegenovergestelde tanden schuift.

Wanneer je de bodem van het tandwiel tussen de tanden gaat meten, neem dan

twee recht tegenover elkaar liggende ‘bodems’. Je vindt dan de *voetcirkel*. De rubber rol bevindt zich tussen top- en voetcirkel. De dikte van de rol staat voor de *steekcirkel*: het gemiddelde van top- en grondcirkel vermeerderd met een afronding naar boven. De rollendikte mag niet precies het gemiddelde tussen top- en grondcirkel zijn: de toppen van de tanden van het tandwiel mogen de bodem van de tandradbaan niet raken. Dat zou slijtage en verwringing (beschadiging) opleveren. De gevonden, gemiddelde waarde van top- en grondcirkel vermeerderd met de afronding naar boven, geeft de gewenste dikte van de rollen.

Voorbeeld

Mijn Fag Standard 505 heeft twee opdraagrollen (‘letterrollen’) met tandwielen. Als topcirkel meet ik een waarde van 68,3 mm en als grondcirkel 57,9 mm. De steekcirkel is dus: $126,2 : 2 = 63,1$ mm te vermeerderen met de afronding (op 1 mm naar boven): 64,0 mm.

2.2 Rollen zonder tandwielen

Hierbij gaat het net als bij de hierboven berekende inktverwrijfrollen bij degels.

Voorbeeld

Stel dat je een waarde vindt bij een cilinderpers van 46,6 mm. Dan afronden op 47,0 mm.

Bij twijfel

Wanneer je twijfelt over de juiste vaststelling van de gewenste roldikte, kun je natuurlijk ook collega’s raadplegen die over hetzelfde type pers beschikken (als die pers tenminste bij benadering van hetzelfde bouwjaar is). Het *Vademecum* biedt een ingang voor persen, drukkers en adressen, maar zelf meten geeft altijd de meeste zekerheid. Bij twijfel over de juiste aflezing van jouw metingen met een schuifmaat, zou je een ervaren technicus uit jouw kennissenkring kunnen raadplegen.

Gerard Post van der Molen & Chris Schults

Colofon

Deze nieuwsbrief is een uitgave van de Stichting Drukwerk in de Marge.

Voorzitter: Jan Keijser, Leidse Sloopweg 4, 2481 KH Woubrugge, gjkeijser@cs.com

Secretaris: Jan Molendijk, Bronforel 2, 2318 MD Leiden, DidM@jmolendijk.com

Penningmeester: Frans den Breejen, Korte Vleerstraat 8, 2513 VM Den Haag, frans@denbreejen.nl

Nieuwe leden/adreswijzigingen graag doorgeven aan de penningmeester.

Nieuwsbrieven verschijnen 4 maal per jaar, halverwege de maanden maart, juni, september en december. Kopij voor de nieuwsbrief dient uiterlijk de eerste van de betreffende maand binnen te zijn.

Bijdragen liefst per email naar nieuwsbrief@boekproductie.nl, of per post naar

Nieuwsbrief Stichting Drukwerk in de Marge, Herengracht 51, 1015 BC Amsterdam (op flop of op papier getypt, zo niet in elk geval duidelijk geschreven).

Redactie: Alex Barbaix, Lothar Mikleï, Sander Pinkse

ISSN 1382-1962